

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jan Siebert

**Rodinné prostředí jako zdroj utváření
hodnotových orientací**

Vedoucí práce: Ing. Libor Prudký, Ph.D.

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Praha 2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně, že jsem všechny použité prameny a literaturu řádně citoval a že jsem tuto práci nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím rovněž s tím, aby byla tato práce případně zveřejněna v tištěné i elektronické podobě.

V Praze dne 22. 4. 2011

.....

Poděkování

Chtěl bych poděkovat Liboru Prudkému za jeho podnětné vedení při tvorbě této práce a za cenné rady, které mi dával, jakož i za obohacující diskuze, jež jsme spolu vedli na sociologickém semináři.

Obsah

Seznam tabulek.....	6
1 ÚVOD	7
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA ZKOUMANÝCH POJMŮ A POJETÍ JEJICH EMPIRICKÉHO VÝZKUMU.....	9
2.1 Hodnoty.....	9
2.1.1 Hodnoty obecně	9
2.1.2 Hodnoty z hlediska své funkce	10
2.1.3 Nejvýznamnější sociologické empirické výzkumy hodnot prováděné v mezinárodním měřítku	12
2.1.4 Postup empirického sociologického výzkumu hodnot od Libora Prudkého.....	15
2.2 Sociální kapitál, kulturní kapitál a výchovné styly.....	16
2.2.1 Kapitál obecně.....	16
2.2.2 Kulturní kapitál	17
2.2.2.1 Klasické Bourdieuovo pojetí kulturního kapitálu	17
2.2.2.2 Kritika Bourdieuova původního konceptu kulturního kapitálu a Šafrův přístup ke zkoumání kulturního kapitálu	18
2.2.3 Sociální kapitál.....	21
2.2.4 Výchovné styly.....	22
3 METODIKA VÝZKUMU, OBECNÁ HYPOTÉZA A ROZBOR DAT	25
3.1 Stanovení obecné hypotézy.....	25
3.2 Metodika sběru a vyhodnocování dat.....	26
3.2.1 Metodika sběru dat	26
3.2.2 Metodika vyhodnocování dat.....	27
3.3 Rozbor dat	28
3.3.1 Představení indikátorů, jež mají potvrdit či vyvrátit obecnou hypotézu.....	28
3.3.1.1 Indikátory hodnotových orientací.....	28
3.3.1.2 Indikátory kulturního a sociálního kapitálu	30
3.3.2 Frekvenční analýza hodnotových orientací: početní zastoupení hodnotových orientací ve vzorku 1021 „dětí“	35
3.3.3 Korelační analýza kulturních zdrojů (volnočasových aktivit rodičů) v době dospívání respondenta a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.....	36
3.3.4 Korelační analýza kognitivního kulturního kapitálu (čtenářského prostředí) v dětství respondenta a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.....	39
3.3.5 Korelační analýza sociálního kapitálu v rodině respondenta (společně prováděných činností v dětství) a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.....	42
3.3.6 Korelační analýza sociálního kapitálu v komunitě (zájmové kroužky a oddíly v době dospívání) a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.....	44
3.3.7 Korelační analýza sociálního kapitálu v rodině (emocionálního komunikačního zázemí) a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.....	46

3.3.8	Korelační analýza sociálního kapitálu v rodině (pěstování vzdělanostních aspirací v dítěti a vztahy v rodině obecně) a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.....	50
3.3.9	Korelační analýza mezi sociálním statusem původní rodiny a rodičů respondenta a indikátory kulturního a sociálního kapitálu v této rodině: uvedení vnější proměnné do analýzy	52
4	ZHODNOCENÍ HYPOTÉZY A ZÁVĚR.....	58
	Použitá literatura	61

Seznam tabulek

Tabulka 1: Faktorová analýza hodnotových orientací „dětí“	29
Tabulka 2: Frekvenční analýza prvního faktoru hodnotových orientací	35
Tabulka 3: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a volnočasovými aktivitami jeho rodičů v době dospívání respondenta	38
Tabulka 4: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory čtenářského prostředí v době jeho dětství a dospívání	41
Tabulka 5: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory společně tráveného volného času.....	43
Tabulka 6: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory délky docházení do zájmových kroužků a oddílů	45
Tabulka 7: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory výchovných stylů	49
Tabulka 8: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory míry podpory vzdělanostních aspirací u dítěte ze strany rodičů, vztahů mezi rodiči a štěstí soužití v rodině.....	51
Tabulka 9: Korelační analýza mezi indikátory kulturního a sociálního kapitálu v rodině a hodnotovými orientacemi respondenta na jedné straně a indikátory sociálního statusu rodiny původu na straně druhé	56

1 Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat rozбором dat empiricky a kvantitativně zaměřeného sociologického výzkumu *Distinkce a hodnoty* (uskutečněného v roce 2008), který navrhli odborníci z oddělení Studia sociální struktury Sociologického ústavu AV ČR a Centra sociálních a ekonomických strategií (L. Prudký, J. Šafr, K. Vojtíšková, N. Tuček, I. Bayer a další) a který byl jedním z dílčích výzkumů projektu *Sdílené hodnoty a normy chování jako zdroj posilování sociální koheze a překonávání negativních dopadů sociální diferenciacce v ČR* (zkráceně „Sdílení hodnot“). Cílem celého projektu bylo nalézt, vypracovat, navrhnout a zavést nové postupy, které by směřovaly k „minimalizaci negativních důsledků nadměrné sociální diferenciacce a marginalizace“, zkráceně řečeno k „sociální kohezi“, k čemuž bylo třeba nejprve odhalit nové podoby sociální diferenciacce a jejich vazbu na strukturu hodnot, norem a přesvědčení v české společnosti.¹ Specifičtější cílem výzkumu *Distinkce a hodnoty* pak bylo zjistit, jaký vliv má rodinné prostředí respondenta na jeho sociální status v dospělosti, na jeho hodnoty, normy či obecně životní styl, tedy jak se sociální status a hodnoty rodičů přenáší na jejich děti v dospělosti. Vycházelo se především z faktu, že „cesta ke vzdělání a posléze i společenské pozici má kořeny v první řadě v rodině, v níž jedinec vyrůstá... a že (specifické kapitály) rodiny původu podstatnou měrou předurčují náš budoucí status“ tím, že ovlivňují naše vzdělanostní a profesní aspirace či postoje k životu a pěstují v nás určité vlastnosti, které buď vedou, nebo nevedou k úspěchu (Šafr 2010b: 12).

Cílem této bakalářské práce je zjistit vztah mezi mírou sociálního a kulturního kapitálu v rodině původu respondentů a hodnotami těchto respondentů v dospělosti (nebo spíše mezi určitou částí jejich hodnotové struktury). Hlavní výzkumná otázka tedy zní: souvisí míra sociálního a kulturního kapitálu v rodině původu respondenta s jeho hodnotovými orientacemi v dospělosti, a pokud ano, jak? Vedlejším, avšak celkem podstatným plodem mé práce bude, že v teoretické části uspořádám jednotlivé teoretické pojmy, které pocházejí ze zdánlivě z odlišných oblastí sociologie, a ty pak propojím prostřednictvím hypotézy a jejich vztah otestuji v rozboru dat.

S tímto tématem a výzkumem jsem se seznámil na hodinách sociologického semináře, který na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy vede sociolog Libor Prudký a který

---

¹ Viz <http://sdilenihodnot.soc.cas.cz/>, sekce „o projektu“.

jakožto pracovník Centra sociálních a ekonomických strategií vedl projekt „Sdílení hodnot“ a také výzkum *Distinkce a hodnoty*. Na jeho semináři – jelikož hlavním zaměřením pana Prudkého je studium hodnot – jsme především probírali hodnoty a koncepty jejich výzkumu, převážně sociologického výzkumu kvantitativně a empiricky založeného. Návrh pana Prudkého vytvořit bakalářskou práci, která by se zabírala vztahem rodinného prostředí a hodnotami v dospělosti, jsem přijal zejména proto, že samotné, alespoň částečné, odkrytí původu hodnot v rodině ve mě vyvolalo touhu se sám o sobě a své rodině něco dozvědět. Poznání sebe sama pak může vést k reflexi sama sebe a svého života, což může vyústit v osobní proměnu, nebo může vést ke smíření se sama se sebou, tedy alespoň s těmi povahovými rysy, u kterých člověk nečeká, že se mu je podaří na sobě během svého života změnit. Podobně můžeme uvažovat také o druhých lidech či o celé společnosti. Poznatky z tohoto výzkumu mohou rovněž člověku napovědět, čeho by se měl ve výchově svého dítěte vyvarovat a co by naopak měl v dítěti podporovat.

Svoji práci jsem rozčlenil do čtyř hlavních částí. První část tvoří tento úvod, druhou pak kapitola *Teoretická východiska zkoumaných pojmů a pojetí jejich empirického výzkumu*, v níž se snažím představit zásadní teorie, které souvisí s pojmy, jež jsou jádrem této analýzy a hlavními proměnnými v tom nejobecnějším smyslu, a zároveň pojetí výzkumu těchto pojmů, které jejich význam nějakým způsobem zužují či upřesňují a umožňují tyto je převést do indikátorů. Ve třetí části, *Metodika výzkumu, obecná hypotéza a rozbor dat*, se věnuji metodice sběru a vyhodnocování dat, stanovuji obecnou hypotézu a hypotézy pracovní, jakož i indikátory pojmů, jež jsou součástí obecné hypotézy, a poté přistupuji k samotnému rozboru dat pomocí frekvenční, faktorové a především korelační analýzy. V závěrečné části zhodnotím obecnou hypotézu a shrnu nabyté poznatky.

2 Teoretická východiska zkoumaných pojmů a pojetí jejich empirického výzkumu

2.1 Hodnoty

2.1.1 Hodnoty obecně

Termín „hodnoty“ se objevuje ve všech společenských vědách, přičemž v každé z nich se klade důraz na něco jiného a hodnoty jsou vykládány v různých souvislostech. Žádné ustálené a obecně uznávané vysvětlení hodnot tedy ve společenských vědách neexistuje.²

Klasickou definici hodnot jako pojetí, o tom, co je žádoucí, vylíčil Kluckhohn (1951: 395): „Hodnota je explicitní či implicitní pojetí o tom, co je žádoucí, pojetí příznačné pro jedince či skupinu, ovlivňující výběr dostupných způsobů, prostředků a cílů jednání.“ Vždy když hodnotíme, zda je něco špatné či dobré, pravdivé či nepravdivé, ctnostné či neřestné, krásné či ošklivé, když si něčeho ceníme nebo tím opovrhujeme, když si něco přejeme či nepřejeme, doporučujeme či nedoporučujeme, navrhuje jako ideální nebo to zavrhuje, nepřímo tím vyjadřujeme své hodnoty, neboť ony jsou právě podkladem pro naše soudy, jednání či preference, jsou vodítkem v otázkách morálky a zahrnují v sobě tedy etické úvahy (Smelser, N. J. and Baltes, P. B. 2001: 16150, 16153; Deth, J. W. van, Scarbrough, E. 1995: 28). Z toho rovněž vyplývá, že hodnoty hrají důležitou roli při výběru cílů a rovněž prostředků, jimiž těchto cílů jednotlivec dosáhne (Smelser, N. J. and Baltes, P. B. 2001: 16156).

Z Kluckhohnovy definice hodnot vycházel rovněž Milton Rokeach a hodnoty definuje jako „trvalé přesvědčení o tom, že určitý způsob jednání nebo cílového stavu existence je osobně i společensky vhodnější než opačný či protilehlý způsob jednání nebo cílový stav existence“ (Rokeach 1973: 25). Podle Rokeache tedy hodnoty těsně souvisí s lidskými potřebami a cíli. Jde doslova o kognitivní reprezentanty potřeb a výsledky jejich transformace – ať už jde o

---

² Scholl-Schaaf (1975: 60) uzavírá: „...pojem hodnot je ve skutečnosti základním termínem, jež nelze definovat v úzkém smyslu nominální definice. Je nicméně možné popsat, co znamená, a identifikovat vztahy uvnitř rámce, který poskytuje jeho význam.“

reprezentanty individuálních potřeb nebo o sociální a institucionální požadavky –, které jsou převedeny do jazyka (Prudký 2009a: 75). Hodnoty Rokeach dělí na cílové a instrumentální, přičemž cílové hodnoty vymezují konečný stav existence a instrumentální hodnoty slouží jako prostředky (způsoby chování, jednání) k dosažení tohoto cíle (tamtéž:75–76).

Zdeněk Štěpánek (Maříková, H., Petrušek, M. a Vodáková, A. a kol. 1996: 376) tvrdí, že hodnoty v sobě vždy zahrnují určité procesy zobecňování a jsou-li „hodnoty na úrovni jedinečného“³ „dostatečně zobecněny a verbalizovány, uplatňují se soustavně jako kritéria, jako měřítko, podle nichž věci posuzujeme“. Tyto zobecněné hodnoty se zároveň pojí s věcmi, statky a aspekty chování, které jsou pro jedince ztělesněním či reprezentantem těchto hodnot. Podobnou dílčí vlastnost hodnot má na mysli i Sokol (2010), když píše: „Tomu, za čím lidé rádi a ochotně někam běží, co činí věci (anebo snad i lidi) žádoucími, přitažlivými, cennými a drahými, říkáme hodnoty... člověk nemluví a nepřemýšlí o hodnotách jako takových. Vidí je vždycky už spojené s nějakou věcí, s nějakým člověkem.“ Aby sociolog určitou hodnotu operacionalizoval, musí často rovněž vytvořit indikátor, výrok, v němž budou určitou roli hrát nějaká věc, člověk, skupina lidí, situace apod. Nesmíme ovšem samotnou abstraktní hodnotu zaměňovat za věc či za její nerozlučnou část. Tuto tradici mají především některé sociologičtější zaměřené přístupy.⁴

2.1.2 Hodnoty z hlediska své funkce

L. Kuczynski (tamtéž: 16148) chápe hodnoty, pokud jde o jejich společenskou funkci, jako vzory, které mají usměrňovat život ve společnosti a které jsou lidmi v dané kultuře či rodině přijímány jako žádoucí. D. Oysermanová je pak popisuje jako jakési „lepidlo“, díky němuž je sociální život ve skupině vůbec možný. O hodnotách dokonce hovoří jako zvnitřnění cílů společnosti a kultury, díky němuž jedinci sami regulují své popudy, které by se jinak dostaly do konfliktu se společností, přičemž musíme brát v úvahu, že v každé společnosti existuje rámec, v němž každý přisuzuje konkrétním hodnotám jinou relativní důležitost. Jedinci se tak integrují do společnosti, účastní se na kulturním životě a ztotožňují se významy, které jedince přesahují, přičemž to nepocítují jako vnější nátlak, ale jako své vlastní naplnění (Maříková, H., Petrušek, M. a Vodáková, A. a kol. 1996: 376). Zde sociálního hlediska se hodnoty pojí

---

³ Ty by se daly přirovnat v „hodnotovým poselstvím“ (Prudký 2009a: 32) či sdělením (umělecké dílo, výrok). Viz Sokol 2010: 164, 3. odst.

⁴ viz Deth, J. W. van, Scarbrough, E. 1995: 25, 2. odstavec kapitoly „Conceptions of the Desirable“. Podobně smýšlí i Sokol (2010: 161, 164).

s odměnou či v opačném případě s postihem za jednání jedince a jsou tak „nástrojem a výsledkem skupinové kontroly“ (tamtéž: 16151; Prudký 2009a: 27).⁵ Hodnoty mohou být také na druhou stranu jedním z důvodů napětí a neshod mezi skupinami či širšími společenskými celky a jsou velmi odolné vůči změnám (Prudký 2009a: 11). Podle Prudkého (tamtéž) představují hodnoty stavební kameny „motivací, chování, utváření vztahů a struktur ve společnosti i ve všech jejích částech“.

Co se jedince týče, pro něj hodnoty mohou představovat zdroj řádu a utváření identity (anomický stav existence se vyznačuje nedostatkem či neexistencí hodnot) či pomůcku, podle níž se lze zorientovat v nepřehledném a nejednoznačném světě a díky níž si jedinec nemusí znovu od počátku promýšlet svá rozhodnutí (tamtéž). Skutečnost, že hodnoty usnadňují a automatizují rozhodování, má velký dopad také na politický život společnosti, neboť průměrný volič se do velké míry nerozhoduje na základě toho, že by se důkladně do detailů zajímal o politiku, ale řídí se svými hodnotami, podle nichž si vybere jen úzký okruh stran a směrů, které by ho zajímaly, a mezi těmi se pak rozhoduje.⁶

Prudký (2009a: 45) předkládá souhrn funkcí hodnot, jež je výtažkem z řady pramenů. Hodnoty mohou mimo jiné fungovat jako:

- a) stavební kameny kultury,
- b) součásti utváření obsahu sociálních fenoménů a vztahů,
- c) jeden z definičních znaků osobnosti
- d) zdroj motivace chování,
- e) součásti identifikátorů skupiny či etnika, společenství nebo i institucí,
- f) zdroje sociální a kulturní soudržnosti,
- g) zdroje a charakteristiky rozvrstvení skupiny či etnika, společenství nebo i institucí,
- h) atributy morálky,
- i) základy politických filozofií a ideologií (přístupu ke světu jako ideologickému objektu).

---

⁵ „Odměna stimuluje jedince k žádoucím hodnotám, trest vytváří mechanismy seberegulace a příslušné pocity studu.“ (Prudký 2009a: 27)

⁶ „Mohlo by být těžké vysvětlit, jak si průměrný člověk, vzhledem k tomu jak malou pozornost on či ona obvykle věnuje politickým otázkám, udržuje pořádek v nespočtu specifických názorů o konkrétních politikách. Je značně jednodušší popsat, jak si dovede udržovat přehled o malém množství obecných hodnot, jež mu následovně dávají návod, jak má reagovat na obrovské množství specifických záležitostí.“ (Sniderman, Brody a Tetlock, 1991: 261–270).

2.1.3 Nejvýznamnější sociologické empirické výzkumy hodnot prováděné v mezinárodním měřítku

Nejvýznamnějšími přístupy, které se snaží empiricky zkoumat hodnotové struktury mezi národy či dokonce mezi civilizačními okruhy, jsou v současné sociologii a sociální psychologii přístup Inglehartův, Schwartzův a Hofstedův. Nejznámějším, ale také nejkritizovanějším z těchto pojetí hodnot je pojetí Inglehartovo. Inglehart se stejně jako Rokeach nechává inspirovat Maslowovou hierarchií potřeb. Jeho teorie „tiché revoluce“,⁷ teorie o mezigeneračním posunu od materialistických k postmaterialistickým hodnotám ve společnostech Západu, je založena dvou hypotézách, na *hypotéze vzácnosti*, která tvrdí, že „člověk přisuzuje největší subjektivní hodnotu těm věcem, které jsou relativně nedostatkové“, a na *hypotéze socializace*, jež tvrdí, že „základní hodnoty člověka odrážejí poměry, jež převládaly během let jeho dospívání“, tedy během tzv. „formativních let“ (Inglehart 1990: 56). Z hypotézy vzácnosti, jež právě z Maslowovy hierarchie potřeb vychází, a hypotézy socializace dále vyplývá, že jakmile určitá generace vyrůstá během svých formativních let v prostředí, kde jsou v dostatečné míře uspokojovány základní potřeby, jako je například potřeba obživy, bezpečnosti, jistoty, pořádku, stabilního státu a ekonomiky, zajištění hmotného živobytí, dochází u této generace k hodnotovému posunu od materialistických hodnot k hodnotám postmaterialistickým, jejichž nositelé dávají přednost spíše hodnotám jako sebenaplnění, seberealizace, nezávislost, emancipace, sounáležitost, politická participace na moci či svoboda projevu.⁸

Dalším významným pojetím sociologického empirického výzkumu hodnot je pojetí Geerta Hofsteda. Geert Hofstede vychází z předpokladu, že lidské chování není nahodilé, ale do určité míry předvídatelné. Na hodnoty a kulturu tudíž nahlíží jako na „mentální programy lidí“ či jako na „software naší mysli“, které lze nalézt na úrovni univerzální, kolektivní i individuální (Prudký 2009a: 82), a které si jedinec osvojuje v rodině a nadále posiluje ve škole a jiných organizacích (Hofstede, G. 2001: xix). V Hofstedově pojetí rovněž hraje důležitou roli rozdělení hodnot podle toho, co si lidé doopravdy přejí (chtěné hodnoty, *desired values*), a podle toho, co si myslí, že by si měli přát (žádoucí hodnoty, *desirable values*).⁹ Na základě tohoto rozdělení vytváří Hofstede schéma (viz Prudký 2009a: 85), ve kterém se

---

⁷ Inglehart (1977).

⁸ Dalo by se říci, že hypotéza vzácnosti funguje na principu mezního užitku, který předpovídá, že se lidé uchýlí k novým věcem, jakmile jsou předchozí věci ustálené, zajištěné či běžné (Deth, J. W. van, Scarbrough, E. 1995: 124). Na to, jak Inglehart operacionalizoval hodnoty materialismu a postmaterialismu, viz Prudký (2009a: 79–80) a Deth, J. W. van, Scarbrough, E. (1995: 129).

⁹ Hofstede (2001: 6).

objevují všechny podstatné dimenze přístupu ke zkoumání hodnot. Ty postupně Hofstede rozvádí do podoby indikátorů. Z jednotlivých indikátorů hodnot (bylo jich po celý čas Hofstedova výzkumu zhruba osmdesát) je pak možné sestavit index pro každý z pěti rozměrů kultury, kolem nichž se hodnoty strukturují a které podle Hofsteda (2001: xix–xx) jsou:

1. *Rozdíly v moci (power distance)* je míra mocenské nerovnosti, kterou jsou méně mocní členové organizací a institucí schopni přijmout nebo očekávat. Tento rozměr kultury se tedy především týká stupně lidské nerovnosti, která skrytě působí ve fungování každé společnosti.
2. *Vyhýbavost vůči nejistotě (uncertainty avoidance)* představuje míru znepokojení či klidu při mimořádných (unstructured) situacích, na kterou jsou členi svou kulturou „naprogramováni“. Mimořádné situace jsou situace nové, neznámé, překvapující, neobvyklé. Tato dimenze se týká hlavně toho, v jaké míře se společnost snaží ovládat neovladatelné.
3. Dimenze, jež je škálou mezi *individualismem a kolektivismem*, ukazuje, v jaké míře by se jedinci měli starat o sebe a v jaké míře by měli být včleněni do skupin, které se obvykle soustřeďují okolo rodiny.
4. *Genderová dimenze*, jež je škálou mezi *maskulinitou a feminitou*, se vztahuje k tomu, jak jsou mezi pohlavími rozděleny emocionální role. Sahá od „tvrdých“ („tough“) maskulinních společností k „jemným“ („tender“) společnostem feminním.
5. Dimenze, jež je škálou mezi *krátkodobými a dlouhodobými orientacemi*, se vztahuje k míře souhlasu, který kultura „naprogramovala“ do svých jedinců, s tím, aby odložili uspokojení svých materiálních, sociálních a emocionálních potřeb.

Posledním významným přístupem k empirickému zkoumání hodnot v současné sociologii a sociální psychologii je přístup Shaloma H. Schwartz. Hodnoty jsou podle Schwartz pojmy a přesvědčeními, které se vztahují k žádoucímu konci stavů či chování, přesahují určitou specifickou situaci, slouží jako zdroj výběru či ospravedlnění chování a rovněž ocenění lidí a událostí, přičemž může jít také o samotné chování hodnotícího aktéra či o ocenění sebe sama, a jsou uspořádány podle relativního významu (Prudký 2009a: 88, 90; Řeháková 2006). Různé typy obsahů hodnot Schwartz a Bilski odvodili na základě úvahy, že hodnoty představují „tři univerzální požadavky lidské existence: potřeby jedince jako biologického organismu, nezbytnost koordinované sociální interakce, přežití a zabezpečení zájmů skupin“ (Řeháková 2006: 108). Zpočátku vzniklo osm typů hodnot, později po získání výsledků empirických výzkumů, byly přidány nové typy a některé původní byly upraveny. Výsledkem je deset typů hodnot (Řeháková 2006: 109–110):

1. Samostatnost (self-direction) se vyznačuje nezávislostí myšlení a jednání, tvořivostí a zvědavostí.
2. Stimulace (stimulation). Hlavním motivačním cílem je vzrušení, novota a výzva.
3. Požitkářství (hedonism). Zde je motivačním cílem požitek, rozkoš a smyslové uspokojení.
4. Úspěch (achievement). Zde je hlavním cílem dosáhnout schopnost, která je ve společnosti ceněná, a následně tak získat zdroje pro přežití a pro úspěšné sociální vztahy.
5. Moc (power). Člověk usilující o moc se jinak řečeno snaží dosáhnout vysokého sociálního postavení, prestiže, chce ovládat lidi a zdroje. Stejně jako člověk snažící se o úspěch i člověk usilující o moc chce dosáhnout především společenské vážnosti.
6. Bezpečnost (security). Motivačním cílem je bezpečnost, harmonie a stabilita.
7. Konformismus (conformity). Pro konformního jedince je důležitá především „sebekázeň v jednání, zálibách a popudech“, které by mohly „znepokojit nebo ohrozit ostatní a porušit společenská očekávání a normy“ (tamtéž: 110).
8. Tradice (tradition). Motivačním cílem je úcta k tradici (často k tradičním normám či náboženství) a snaha o její zachování.
9. Blahovůle (benevolence). Původně se jednalo u „prosociálního“ typ. Hlavním cílem a motivací je zachovat a zvětšit blahobyt lidí, se kterými se často stýkáme.
10. Univerzalizmus (universalism). Původně se jednalo o kombinaci „zralosti“ a „prosociálního“ typu. „Motivačním cílem je pochopení, uznání, tolerování a ochrana prosperity všech lidí a přírody“, neboť jedině tak se předejde společenských střetům a ekologickým katastrofám, čímž bude zajištěno přežití.

Tyto hodnoty dále tvoří jednotlivé skupiny, pro které je příznačná určitá vlastnost. Zatímco hodnoty sloužící individuálním zájmům jsou moc, úspěch, požitkářství, stimulace a samostatnost, hodnoty sloužící především kolektivním zájmům jsou blahovůle, tradice, konformismus a snad i duchovnost.¹⁰ Univerzalizmus a bezpečnost jsou mezi těmito dvěma skupinami. Jelikož výzkum, jež druhotně analyzuji, nevychází, pokud jde o operacionalizaci hodnot, z tohoto konceptu hodnot, podrobněji jej rozebírat nebudu (viz Řeháková 2006 a Prudký 2009a: 88–98).

---

¹⁰ V mezinárodních průzkumech se ukázalo, že duchovnost je přítomna ve všech typech hodnot (především v univerzalizmu, blahovůli a tradici) a proto mezi Schwartzovy hodnotové typy a do kruhového schématu zahrnuta není. Kruhové schéma viz Řeháková 2006: 112. z Kruhového schématu je dobře patrná struktura hodnot a vztahy mezi jednotlivými hodnotami (viz Prudký 2009a: 94–96).

2.1.4 Postup empirického sociologického výzkumu hodnot od Libora Prudkého

Baterie indikátorů hodnot, jež se objevují ve výzkumu *Distinkce a hodnoty*, byly sestaveny českým sociologem Liborem Prudkým, který se výzkumem hodnot zabývá již od devadesátých let. Ten vytvořil nový koncept výzkumu hodnot, který vychází ze srovnávací analýzy velkých mezinárodních šetření.¹¹ V jejím průběhu shromáždil Prudkého tým stovky indikátorů lidských hodnot a ukázalo se, že tyto indikátory vytváří určitá seskupení, přesněji řečeno, že z těchto indikátorů vystupují na povrch čtyři dimenze hodnot: „Tato seskupení se nejvýrazněji projevují v podobnosti jazyka užitých indikátorů“ (Prudký 2009a: 99). Těmito dimenzemi hodnot podle Prudkého jsou hodnotové preference, hodnotové orientace, hodnotové rámce a normy. Po pěti letech práce, srovnávání a redukce počtu indikátorů byly vytvořeny „zásobníky“ podstatných indikátorů. Příznačné pro Prudkého hodnotové dimenze tedy je, že nevycházejí z teorie, nýbrž z badatelské praxe, z empirického výzkumu.

Jak jsme si mohli všimnout ve třech výše zmíněných konceptech výzkumu hodnot, hodnoty jsou pojímány a převáděny do typů z obsahového hlediska. Prudkého koncept výzkumu hodnot, jak on sám píše (tamtéž: 101), je založen „na jazykových a významových rozdílech a shodách v indikátorech...na vztazích vzájemného ověřování a křížových kontrol mezi indikátory uvnitř pojmových uskupení a mezi nimi a konečně na konstrukci potenciálních vztahů uvnitř konceptu hodnotových struktur jako jazykového vyjádření strukturace a výstavby hodnot ve společenských vztazích“. Prudkého čtyři dimenze hodnot, pokud to tak mohu říci, nejsou obsahovými typy hodnot, nýbrž formálními typy hodnot, vyjadřují formu či tvar abstraktní hodnotové struktury, přičemž samotné indikátory pak vyúsťují k obsahovému poznání hodnot ve společnosti.¹²

Dimenzemi hodnotové struktury jsou (tamtéž:107):

- Hodnotové preference. Jsou často ve formě jednoslovných pojmenování (např. rodina, práce, volný čas apod.), která jsou respondenty hodnocena z hlediska důležitosti pro jejich život. Prostřednictvím svých preferencí respondenti vyjádří své základní životní hodnoty (jednou z podob hodnotových preferencí je také tzv. žebříček hodnot). Prudký je chápe jako „základní stavební kameny hodnotové struktury“ (tamtéž: 107).
- Hodnotové orientace. Ty vyjadřují obsahová zaměření neboli orientace hodnot a nejčastěji se měří tak, že respondent odpovídá, zda souhlasí či nesouhlasí

¹¹ Viz Prudký 2009a: 98–120. Jde především o srovnání výzkumů „Bůh po komunismu“, „European Values Study“ (v Česku v letech 1991 a 1999), „ISSP“ (Nacionalismus z roku 1995, Religiozita z roku 1998), „World Value Survey“ (v Česku na konci roku 1990) a dalších (viz Prudký 2009a: 99, pozn. 23).

¹² Jako první upozornil na možnost rozdělit zkoumání hodnot na formu a obsah D. Slejška (1990).

s předloženými výroky. Člověk může být například zaměřen liberálně, autokraticky, rovnostářsky atp. Hodnotové orientace specifikují hodnotové preference a dodávají jim obsahy.

- Hodnotové rámce. Jsou jakýmsi rámci či ohraničením, zarámováním hodnot daného jedince. Jsou ohraničením, ve kterém se životní hodnoty a jejich obsahy uskutečňují. Týkají se víry, smyslu existence, důvěry, míry ovlivnitelnosti života, optimismu/pesimismu.
- Normy. Jsou behaviorálním aspektem hodnot a představují aktivizaci hodnot, uvedení hodnot do praktického chování v každodennosti. Normy jsou do indikátorů nejčastěji převáděny jako věty popisující určité jednání či situace, které má pak respondent na škále posoudit buď jako naprosto přijatelné, nebo jako naprosto nepřijatelné. Jde tedy o to, co považuje respondent za „normální“. Měření norem má velký význam, neboť v nich se odrážejí hodnotové preference, orientace i rámce, tedy hlavní zdroje motivací jednání a toho, jaké normy přijmeme.

2.2 Sociální kapitál, kulturní kapitál a výchovné styly

2.2.1 Kapitál obecně

Nejprve bych zde chtěl stručně nastínit, co termín kapitál obecně znamená, přičemž jistě nevyčerpám všechna pojetí tohoto termínu, nýbrž se naopak budu snažit ho zúžit a specifikovat způsobem, jakým byl použit ve výzkumu *Distinkce a hodnoty 2008*. Budu tedy především směřovat k sociálnímu a kulturnímu kapitálu, nikoli k převažujícímu původnímu ekonomickému pojetí kapitálu či k jiným pojetím. Termín kapitál pochází z latinského slova *caput*, hlava, a je spojen především s nástupem kapitalismu. Znamená především „zásoba peněz“, „obnos“, později „jistina“, tedy „základní peněžní částka“. V Akademickém slovníku cizích slov se rovněž dočteme, že kapitál je „značné nashromážděné jmění nebo velké množství hotových peněz, bohatství“ (Petráčková, V. a Kraus, J. a kol. 1995). Nataša Bayerová (Maříková, H., Petrušek, M. a Vodáková, A. a kol. 1996: 473–474) rozlišuje mezi kapitálem fyzickým, tedy mezi hmotnými statky dlouhodobého užití, jichž se využívá k výrobě dalších statků, a kapitálem finančním, což jsou cenné papíry. Pro všechny uvedené ekonomické definice kapitálu je příznačné, že kapitál je v nich spojen s akumulací bohatství nebo s investicí za účelem jeho rozmnožení.

Termíny sociální a kulturní kapitál v sociologii souvisí především se studiem nerovností ve společnosti a mezigeneračního přenášení statusu z rodičů na děti a v tomto výzkumném a teoretickém prostředí se také vytvářel jejich význam. Francouzský sociolog Pierre Bourdieu, který je jako první prakticky uvedl do sociologie (už dříve se tyto termíny v ekonomii, sociologii a psychologii objevovaly), tak reagoval především na zploštěný a „hrubý“ pohled ekonomů na sociální nerovnost a kapitál. Upozorňoval, že existují i jiné způsoby, jak pro sebe mohou jedinec či rodina dosáhnout určitých výhod či určitého náskoku ve společenské „soutěži“, než jen způsob ekonomický (Bourdieu 1986: 46–47). To je obecně hlavním cílem konceptů sociálního a kulturního kapitálu – prohloubit pohled na životní strategie jedinců a rodin či dokonce celých vrstev. Sekundární analýzou, v níž zkoumám vliv sociálního a kulturního kapitálu v rodině původu na hodnoty dospělého jedince, jsem tyto pojmy poněkud vytrhl z jejich původního prostředí, které bylo vázáno na určitý účel (studium statusu a jeho přenášení na mladší generace), myslím si však, že to není na škodu, neboť hodnoty samy mohou být, jak uvidíme níže,¹³ částečně vyjádřením a tedy i indikátorem životních strategií a sociálního statusu.

2.2.2 Kulturní kapitál

2.2.2.1 Klasické Bourdieuovo pojetí kulturního kapitálu

Poprvé se tento termín objevil v Bourdieuově teorii kulturní a sociální reprodukce.¹⁴ Bourdieu vycházel z předpokladu, že jedinci se svým jednáním snaží dosáhnout vyššího sociálního statusu. Vyšší společenské vrstvy se však vyznačují specifickými rysy, způsoby chování a jejich symbolickými významy, vkusem a stylem, které je potřeba si osvojit, pokud se jedinec hodlá mezi tyto elitní vrstvy zařadit (Hubáček, In: Maříková, H., Petrušek, M. a Vodáková, A. a kol. 1996: 474). Bourdieu kulturní kapitál vymezuje jako „nástroj přivlastňování symbolického bohatství, které je společností pokládáno za hodno toho, aby bylo vyhledáváno a vlastněno“ (Bourdieu: 1973: 73). Kulturní kapitál, tedy prostředky pro

---

¹³ Kulturní kapitál lze například vymezit jako „institucionalizované, to jest široce sdílené kulturní signály vysokého statusu (postoje, preference, formální znalosti, chování, statky a oprávnění) užívané pro sociální a kulturní vyčlenění“ (Lamont, Lareau 1988: 156).

¹⁴ Bourdieu (1986: 47) rozlišoval tři typy kapitálu: *ekonomický kapitál*, jež lze bezprostředně a přímo přeměnit v peníze a který může být institucionalizován ve formě vlastnických práv, *kulturní kapitál*, jež je za určitých podmínek převoditelný do ekonomického kapitálu a může být institucionalizován v podobě vzdělání, a *sociální kapitál* tvořený společenskými závazky („konexemi“), který je za určitých podmínek převoditelný do ekonomického kapitálu a může být institucionalizován v podobě šlechtického titulu.

přivlastňování dominantní kultury určované vyššími vrstvami, poskytuje vzdělávací systém. Jeho charakter je podle Bourdieua určován právě těmito vyššími vrstvami, a tak jsou jazykové a ostatní symbolické kódy používané při školní komunikaci odvozovány od její kultury. Žáci, kteří si tuto kulturu osvojili již v rodině, která přísluší k vyšším vrstvám, se pak díky tomu „jeví jako nadanější a inteligentnější, učitelé s nimi snáze komunikují a věnují jim větší pozornost. Úroveň dosaženého vzdělání jednotlivce je tak přímo závislá na tom, v jaké míře absorboval dominantní kulturu, neboli jakým kulturním kapitálem disponuje“ (Hubáček, In: Maříková, H., Petrušek, M. a Vodáková, A. a kol. 1996: 474).

Bourdieu (1973: 80) upozorňuje, že nerovnoměrná distribuce kulturního kapitálu mezi třídami se děje především proto, že jej učitelé či učitelky nepředkládají žákům prostřednictvím komunikace explicitně a záměrně, nýbrž implicitně a „nepostřehnutelně“. Na implicitní předávání kulturního kapitálu je tak dítě připraveno jedině tehdy, pokud je díky své rodinně s dominantní kulturou¹⁵ základním způsobem seznámeno, pokud vlastní již z dřívějšíka „systém predispozic“, které jsou podmínkou pro úspěšné předání dominantní kultury. Pokud je tedy kulturní kapitál získáván především díky rodině, jeho míra a nepřímo tedy i stupeň dosaženého vzdělání jsou tudíž ovlivňovány výchozím rodinným prostředím. Bourdieu tak došel k závěru, že kulturní kapitál prostřednictvím vzdělávacího systému reprodukuje nerovnost ve společnosti, působí tudíž jako „nástroj mezigenerační transmise společenské nerovnosti“ a podílí se na „autoreprodukcii jednotlivých společenských vrstev“ (Hubáček, In: Maříková, H., Petrušek, M. a Vodáková, A. a kol. 1996: 474).

Podle Bourdieua může kulturní kapitál existovat ve třech podobách: v podobě *vtělené* (embodied), to jest v podobě trvalých dispozic mentálních a tělesných,¹⁶ v podobě *zpředmětněné* (objectified), to jest ve formě „kulturního zboží“ (obrazů, knih, slovníků, nástrojů, strojů apod.), a v podobě *institucionalizované*, to jest v podobě například vzdělanostních kvalifikací, zvláštní zpředmětněné formě kulturního kapitálu, jež má zaručit a prokázat, že jedinec kulturní kapitál vlastní (Bourdieu 1986: 47).

2.2.2.2 Kritika Bourdieua původního konceptu kulturního kapitálu a Šafrův přístup ke zkoumání kulturního kapitálu

Bourdieuovo pojetí kulturního kapitálu bylo kritizováno proto, že se v něm přeceňují finesy a kulturní signály vysoké kultury (orientace na krásná umění), že se příliš zaměřuje na

¹⁵ Slovem dominantní se míní spíše to, že kulturní kód vychází z tzv. „symbolického násilí“, než že by se jím vyjadřovala početní převaha. Dominantní kultura je tedy ta „nejvlivnější“ či „vládnoucí“ (Šafr 2010b: 7).

¹⁶ Šafr (2007a: 1–2; 2010b: 6–7) popisuje vtělený kulturní kapitál jako vkus, preference a distinkce. Zahrnuje styl stravování, konverzaci, porozumění klasické hudbě či dokonce správnou výslovnost apod.

oblíbenost žánrů a naopak opomíjí masově rozšířené kulturní aktivity a praktické schopnosti jednotlivců či morálku, která by tvořila symbolické hranice mezi třídami a jejich frakcemi. Navíc Bourdieu vytvořil indikátory, které víceméně odrážely intelektuální kultury Paříže šedesátých let (Šafr 2010b: 7 komentuje kritiku Lamont, Lareau 1988; Bryson 1996; Lamont 1992). Opačným způsobem než Bourdieuova teorie *kulturní reprodukce* si následky působení kulturního kapitálu ve společnosti vykládá teorie *kulturní mobility*, jejímž autorem je americký sociolog Di Maggio (1982). V této teorii se tvrdí, že kulturní kapitál naopak sociálně vertikální mobilitě pomáhá, neboť je prostřednictvím vzdělávacího systému ve společnosti rovnoměrně distribuován bez ohledu na vstupní ekonomický a sociální kapitál jedince. Zvláště kognitivní a kompetenční kapitál může působit jako kompenzace za nedostatek vysokokulturního kapitálu (o těchto kapitálech viz následující dva odstavce). Ke kulturní mobilitě svého dítěte mohou rodiče z chudších poměrů napomoci také tím, že se budou dítěti více věnovat („emoční kapitál“) a že jej budou motivovat ve studiu. Teorie kulturní reprodukce – přinejmenším její nejvýraznější prvek, to jest „ustavičný třídní boj v kultuře“ – se příliš ve výzkumech nepotvrdila. Výzkumy toho, jak učitelé hodnotí své studenty, ukázaly relativně malou předpojatost na základně třídní příslušnosti, a tak o „spiknutí vládnoucí třídy“ hovořit nelze (Šafr 2010b: 10–11).

Aby byl Bourdieuho pojem kulturního kapitálu vhodný také pro současnost, je třeba jej poněkud inovovat, navrhuje Šafr a jiní současní teoretici a výzkumníci. Jak již víme, původní koncept kulturního kapitálu vznikl především proto, aby se jím zkoumalo symbolické vyznačení statusu. Abychom však symbolicky vymezili status a tím rovněž charakterizovali jeho mezigenerační přenos (tím se primárně zabýval výzkum *Distinkce a hodnoty*) v dnešní společnosti, která se vyznačuje „rozptýlenou kulturní hierarchií“, tedy méně jasnou odstupňovaností kulturnosti na základě třídní příslušnosti (Šafr 2010b: 8), nesmíme se zaměřovat pouze na kulturní zdroje, které souvisejí s konzumací vysoké elitní kultury a jejím vkusem. Pak lze kulturní kapitál vymezit jako „institucionalizované, to jest široce sdílené kulturní signály vysokého statusu (postoje, preference, formální znalosti, chování, statky a oprávnění) užívané pro sociální a kulturní vyčlenění“ (Lamont, Lareau 1988: 156). Šafr (2010b: 8), který zde sleduje dovršení svých výzkumných záměrů, tak podotýká, že kulturní kapitál, který není chápáný pouze jako Bourdieuho „estetický koncept“, již nemusí být

operacionalizován pouze prostřednictvím míry účasti na umění „legitimní vysoké kultury“ (např. návštěva divadel a galerií).¹⁷

Na základě způsobu, jakým byl kulturní kapitál pojmán a užíván v empirických průzkumech, jej Šafr (2007a: 1–3; 2008a; 2010b: 8–9) dělí na tři typy, které jsou vyjádřením odlišných účinků na jedince a jeho status v dospělosti. Tyto typy kulturního kapitálu hrají stěžejní roli při operacionalizaci kulturního kapitálu ve výzkumu *Distinkce a hodnoty*:

- Kulturní kapitál značící vysokou kulturu (*highbrow/distinctive cultural capital*). Projevem takového kapitálu jsou aktivity rodičů samotných a aktivity rodičů s dospívajícími dětmi vyznačující se vysokou kulturou. Napomáhá kulturnímu a sociálnímu vyčlenění či začlenění. Člověk obdařený tímto kapitálem je schopen znalecky užívat symboly „dominantní“ či jinak řečeno „elitářské kultury“. Takový člověk má zálibu ve vysokém umění, je uvážlivý a kultivovaný jak v řeči, tak v jednání s jinými lidmi (Bourdieu 1984).
- Kognitivní kulturní kapitál. Jedná se o dovednosti v kultuře, které rodiče dětem předali, tedy slovní zásoba, vyjadřovací schopnosti a čtenářství. Tyto dovednosti jsou v dětství podporovány tím, že rodiče dětem čtou nebo je vedou ke čtení, a mimoškolními aktivitami. Tyto činnosti podporují sociální, poznávací a intelektuální dovednosti dítěte (Šafr 2010b: 9; De Graaf, De Graaf a Kraaykamp 2000). Dovednosti získané těmito činnostmi pak utvářejí pro dítě náskok ve škole a vedou k tomu, že dosáhne lepšího vzdělání. Mimo to může být indikátorem tohoto druhu kapitálu rovněž i velikost knihovny, přítomnost počítače v domácnosti, schopnost a ochota rodičů zaplatit dítěti jazykové a umělecké kroužky apod. (Šafr 2010b: 9). Zde se tak Bourdieuho pojem zpředmětněného kulturního kapitálu prolíná s pojmem kognitivního kulturního kapitálu.
- Kompetenční kulturní kapitál (zdroj kulturní komunikace) představuje „praktické dovednosti podporující mobilitu a úspěch ale i způsobilost komunikace při interakci s druhými (DiMaggio 1991; Šafr, J. 2007a). Jedná se o schopnost vést konverzaci o prestižních záležitostech a vypořádat se s kulturní různorodostí vysoké či lidovější (populární) kultury. Na mikrosociální úrovni se jedinec získává jisté uznání od svého okolí, pokud je schopen se bavit o mnohých věcech, které jsou kulturně velmi různorodé. Šafr (2010b: 10) též užívá k popisu tohoto druhu kapitálu termín „všežravý

---

¹⁷ Tento indikátor se však ve výzkumu *Distinkce a hodnoty 2008* objevuje, protože je nepřímým vyjádřením těch forem a projevů kulturního kapitálu, které nelze měřit obvyklým způsobem jako úroveň sebereprezentace či schopnost správné mluvy.

vkus“ (*omnivorous taste*). Jak kognitivní, tak kompetenční kapitál zvyšují šance, že se dítě úspěšně uplatní na trhu práce.

2.2.3 Sociální kapitál

Jako jedni z prvních použili termín sociální kapitál v sedmdesátých a osmdesátých letech ekonom Glenn Loury a sociolog Pierre Bourdieu. Dále jej rozvedli sociolog James S. Coleman a politolog Robert Putnam.

První sociologické pojetí tedy nabídl Pierre Bourdieu. Podle Bourdieuho se sociální kapitál skládá konexí, které jedinec dokáže využívat ke svému prospěchu, je to „suma aktuálních i potenciálních zdrojů, které může určitá osoba využívat díky tomu, že se zná s druhými lidmi... bohatství styků a známostí, které mohou být užitečné“ a které mohou být za určitých podmínek převedené do ekonomického kapitálu (Jan Keller, In: Maříková, H., Petrusek, M. a Vodáková, A. a kol. 1996, s. 475). Za základní zdroj sociálního kapitálu považoval Bourdieu rodinu (Koniordos S. M. In: Darity Jr., W. A. 2008: 564). Velikost sociálního kapitálu je dána množstvím kontaktů, kterými jedinec pro svoji potřebu disponuje, prestiží, jakož i ekonomickým, sociálním a kulturním kapitálem těchto kontaktů (Bourdieu 1986: 51). Tento typ sociálního kapitálu má reciproční povahu, je tedy založen na sociální směně.

Na rozdíl od Bourdieuho, který pojímal sociální kapitál individualisticky jako „množství kontaktů a známostí, které může jednotlivec (aktér) využít v případě potřeby ve svůj prospěch“, chápal Coleman sociální kapitál jako „příslušnost k fungující rodině, komunitě či společenství, ve kterých existuje vysoká míra důvěry a kde existují jasně vyjádřené normy, doprovázené efektivními sankcemi“ (Veselý 2007). Takovéto rodinné prostředí pak má na jedince vzdělávací dráhu pozitivní vliv. Sociální kapitál může podle Colemana nabýt třech forem: závazků a očekávání (ty jsou závislé na důvěryhodnosti sociálního prostředí), průtokovosti informací v sociální struktuře (*information-flow capability of social structure*) a normách, jež jsou spojeny s účinnými postihy v případě jejich porušení (Coleman 1988: 119).

Coleman chápal sociální kapitál spíše jako prostředky podpory, které dospívajícím jedincům napomáhají k lepšímu prospěchu ve studiu a tedy k vytváření lidského kapitálu. „V úspěšnosti na cestě za vzděláním, proto hrají nezastupitelnou roli motivování, povzbuzování dítěte, formování jeho aspirací a podpora v širokém slova smyslu...“, jinými slovy „interakce a emocionálně komunikační opora“ (Šafr 2010a: 10). Existují dvě roviny sociálního kapitálu: sociální kapitál v rodině a sociální kapitál v komunitě. Sociální kapitál v rodině je síla vztahu mezi rodiči a dětmi a lze ho měřit jako množství času, který rodiče s dětmi stráví, a také podle

náplně této interakce. Z hlediska dětí nezáleží ani tak na tom, jaký lidský kapitál jejich rodiče mají, ale spíše na tom, zda s dítětem dostatečně interagují, tedy na tom, zda svůj lidský kapitál rodiče dítěti předávají a nevyužívají jej výhradně ve své práci. „Utváření lidského kapitálu dítěte – tedy vzdělání, kterého nakonec dosáhne – je možné pouze při vzájemném působení rodičovského kapitálu lidského a sociálního kapitálu.“ (Šafr 2010: 10; Veselý 2007: 2). Sociální kapitál v rodině je také dosti závislý na sociálním kapitálu komunity a okolí, ve kterém rodina žije, tedy na kvalitě škol a propojenosti rodiny a školy. Vzájemně se oba kapitály mohou kompenzovat. Nedostatek sociálního kapitálu v rodině může být kompenzován dostatečným sociálním kapitálem v komunitě a naopak.

Nový rozměr sociálního kapitálu s sebou přineslo pojetí politologa Roberta Putnama. Sociální kapitál se podle něj „týká rysů sociální organizace jako důvěra, normy a sítě, které mohou zvýšit výkonnost společnosti tím, že napomáhají koordinovanému jednání“ (Putnam 1993: 167; Sedláčková, M., Šafr, J. 2005: 5). Na rozdíl od Bourdieua, jenž chápe sociální kapitál jako jednu z příčin nerovností ve společnosti, Putnam vnímá sociální kapitál jako základ koheze celé společnosti. Putnamovo a Colemanovo pojetí jsou si značně blízká, neboť oba kladou důraz na širší sociální prostředí, ale teprve Putnam „rozšířil Colemanův přístup vztahený k rodině a užší komunitě (normy, sítě, důvěra, reciprocita) na celý národ, resp. širší regiony“ (Sedláčková, M., Šafr, J. 2005: 5).

Postupem času se tedy v sociologii ustálily dvě podoby sociálního kapitálu, *sociální kapitál individuální*, jehož představitelem je Bourdieu a částečně Coleman, a *sociální kapitál kolektivní* (také komunitní či veřejný), jehož představiteli jsou Coleman a především Putnam. Kritériem pro to, zda je sociální kapitál individuální či kolektivní, je otázka, přináší-li sociální kapitál zisk jednotlivci, uzavřené komunitě (rodině, komunitě) či celé společnosti (tamtéž).

2.2.4 Výchovné styly

Jako jakýsi indikátor sociálního kapitálu v rodině byla ve výzkumu využita rovněž baterie indikátorů zjišťující výchovné styly v rodině. Podle Bengtsona totiž nejsou aspirace ve vzdělání a profesní kariéře ovlivňovány pouze tím, zda rodiče investují do svých dětí zejména v podobě kulturního kapitálu, nebo tím, jakým rolím jsou učeny, ale rovněž vztahem, jaký mezi sebou rodiče a dítě mají (Bengtson a kol. 2002: kapitola 4). Typologie výchovných stylů užitá ve výzkumu Distinkce a hodnoty vychází z teoretické práce americké psychologičky Diany Baumrindové (1966). Ta rozlišovala mezi třemi typy rodičovského vedení, mezi autoritářským, autoritativním a povolujícím výchovným stylem (viz Šafr: 2010b: 12–15).

Autoritářský styl se vyznačuje přísností, důrazem na poslušnost, která je vymáhána silou a tresty, a nízkou mírou komunikace. Autoritářský rodič nevysvětluje svá rozhodnutí a důvody trestů, dítě je musí přijmout jako dané („z vnějšku“). Na druhou stranu je autoritářský rodič starostlivý, jeho výchova je konzistentní a láskyplná. Neústupnou přísnost odůvodňuje láskou a starostmi o dítě. Druhým typem rodičovského vedení je autoritativní výchovný styl (styl opírající se o autoritu).¹⁸ Pro něj je příznačná vysoká míra komunikace mezi rodiči a dítětem. Rodič, který vychovává své dítě tímto stylem, se snaží směřovat jednání dítěte racionálním způsobem a vysvětlovat dítěti svá rozhodnutí a principy svého vedení, neboť chce, aby je dítě pochopilo a vnitřně uznalo, aby chápalo, jakého cíle se jimi má dosáhnout. Pokud dítě nevyhoví jeho rozhodnutím, dává najevo svůj nesouhlas. Snaží se být dítěti vzorem a poskytuje mu podporu. Třetím typem rodičovského vedení je styl povolující. Rodič vychovávající své dítě povolujícím stylem, se dítě netrestá a souhlasně přijímá jeho popudy, touhy a jednání. Také si s dítětem povídá o svých rozhodnutích a vysvětluje pravidla panující v rodině, jako je tomu v případě autoritativního stylu. Nesnaží se aktivně utvářet budoucí jednání dítěte, přičemž předpokládá, že si dítě vše uvědomí samo. Podobně jako v autoritativním stylu užívá k uskutečnění svých záměrů rozum a manipulaci, nikoli však sílu (tamtéž: 13).

Posledně jmenovaný výchovný styl, styl povolující, se ve výzkumu *Distinkce a hodnoty* operacionalizoval poněkud jinak, než jak ho chápala Baumrindová, protože nebyl podle pozdějších výzkumů zcela koherentní. Spjoval v sobě dvě dimenze, shovívavou svobodu s porozuměním na jedné straně a odevzdaný a zanedbávající přístup na straně druhé. Šafir (tamtéž: 13) se ve výzkumu zabýval především posledně zmiňovanou dimenzí, kterou nazývá volný výchovný styl nebo podle Katrňáka (2004) styl volně „plovoucích zátek“. Pro tento styl je charakteristická naprostá svoboda, velice málo požadavků a omezení a nepřítomnost jakýchkoli trestů. Děti nejsou vedeny k tomu, aby k životu zaujímaly aktivní postoj. Rodiče nepomáhají dětem s přípravou do školy, nezdůrazňují důležitost vzdělání a nezprostředkovávají dětem svět kultury. Na rozdíl od rodičů uplatňujících demokratický výchovný styl příliš nekomunikují se školou a dítě se díky postojům rodičů ke škole naučí chápat školu jako nepřátelské prostředí. Tyto děti pak chtějí co nejdříve nastoupit do práce,

---

¹⁸ Baumrindová upozorňuje, že nesmíme zaměňovat pojmy „autoritářský“ a „autoritativní“. Podle ní je autorita „osoba, u níž je díky její způsobilosti vhodné, aby určila alternativu v chování pro jinou osobu, přičemž alternativy si uvědomují obě osoby“ (1966: 887). Podle ní sám Fromm, který nejspíše pojem „autoritářské osobnosti“ uvedl do slovníku psychologů, rozlišoval mezi „racionální autoritou“ („rational authority“) a „potlačující autoritou“ („inhibiting authority“). Pro autoritativní výchovný styl lze rovněž použít adjektivum „demokratický“, který rovněž vyjadřuje skutečnost, že tento výchovný styl je založený na rovnocenném partnerství a diskuzi, která má dítěti vysvětlit důvody rozhodnutí „způsobilejšího“.

vydělávat peníze a být nezávislí. Tento styl je typický pro výchovu v dělnických rodinách (tamtéž).

3 Metodika výzkumu, obecná hypotéza a rozbor dat

3.1 Stanovení obecné hypotézy

Při formulaci obecné hypotézy jsem narazil na problém, jenž se v sociologii vyskytuje po celou dobu její existence, na problém hodnocení (viz Maříková, H., Petrušek, M. a Vodáková, A. a kol. 1996, s. 374–375, heslo *hodnocení*). Při tvorbě hypotézy jsem vycházel z předpokladu, že čím vyšší míra kulturního a sociálního kapitálu se v rodině respondenta během jeho dětství vyskytovala, tím více se budou respondentovy hodnoty vychýlovat určitým jedním směrem. Abych sestavil obecnou hlavní hypotézu této práce, musím tento směr pojmenovat. Jak ale pojmenovat směr, kterým se hodnoty díky vysoké míře kulturního a sociálního kapitálu (a jiným vlivům, které zde příliš nezkuším) pohybují, aniž bych se nedopustil hodnocení hodnot a neurčil jejich obsah? Jestliže totiž chápu přítomnost vysoké míry kulturního a sociálního kapitálu v rodině jako něco kladného, to, které hodnoty s touto vysokou mírou sociálního a kulturního kapitálu v obecné hypotéze spojím, bude dosti vycházet z mých vlastních hodnot a z mého subjektivního hodnocení. Abych alespoň částečně své hodnocení teoreticky podepřel, vycházím z teoretických úvah o hodnotách od Clyda M. Kluckhohna, Geerta Hofsteda a Libora Prudkého.

Zde se opět musíme zamyslet nad některými klasickými definicemi hodnot. Kluckhohn (1951) rozlišoval hodnoty na to, co je, a na to, co má být. S Parsonsem zastávali názor, že hodnoty nelze pojímat pouze jako „chtěné věci“, ale také jako „koncepty o žádoucím“. Hofstede (2001, s. 6) pak navazuje: „Je velice důležité rozlišovat mezi hodnotami požadovanými (*desired*) a hodnotami žádoucími (*desirable*), tedy mezi tím, co lidé skutečně požadují, a tím, o čem si myslí, že by měli požadovat.“ V knize *Inventura hodnot* (2009a) se Prudký zabýval pouze hodnotami jako tím, co existuje, tedy hodnotami, které česká společnost přijala. Hodnoty jako to, co má být, tedy hodnoty žádoucí, jsou variantou hodnot, „kterou lze (pokud možno z jasných důvodů) považovat za nejlepší“ (Prudký a kol. 2009b: 9). Prudký žádoucí hodnoty popisuje rovněž jako „zrcadla, které lze nastavit současným hodnotám jako měřítko toho, zda jsou, či nejsou žádoucí...“ (tamtéž). Dále pak tvrdí, že „bez

pokusu o nalezení podoby 'společnosti, která je dobrá, nebo společnosti, která má být, poněvadž je považována za žádoucí' nelze formulovat žádoucí hodnoty. Protože právě ony žádoucí hodnoty dodávají pro pojetí 'dobré společnosti' obsahy (tamtéž, s. 10). Tato teze, v níž se tvrdí, že žádoucí hodnoty lze identifikovat tím, že se pokusíme formulovat „společnost, jako toho, co má být“, vychází z propojení konceptu kvality a udržitelnosti života a konceptu otevřené společnosti.

Obecná hypotéza zní:

Čím vyšší úroveň kulturního a sociálního kapitálu se během respondentova dětství a dospívání vyskytovala v jeho rodinném prostředí, tím více se tento respondent v dospělosti bude (se statistickou pravděpodobností) vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro které je příznačná svobodomyšlnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.¹⁹

3.2 Metodika sběru a vyhodnocování dat

3.2.1 Metodika sběru dat

Předmětem výzkumu *Distinkce a hodnoty 2008* jsou dva dílčí vzorky, vzorek „děti“ a vzorek jejich rodičů. Vzorek „děti“ čítá 1021 respondentů ve věku 30 až 34 let a byl sestaven pomocí reprezentativního kvótního výběru tak, aby odrážel strukturu základního souboru, to jest strukturu této věkové kohorty v populaci ČR, podle pohlaví, vzdělání, věku, velikosti místa bydliště a NUTS II.²⁰ Věk 30 až 34 let byl Jiřím Šafrem a jeho týmem zvolen proto, že se v něm již ustálil socioekonomický status respondenta i jeho hodnoty. Vychází se z předpokladu, že období socializace končí přibližně v tomto věku. Druhým důvodem, proč byl tento věk zvolen, bylo, že se výpovědi o čase dětství a dospívání netýkají příliš hluboké minulosti (týkají se většinou doby, kdy bylo respondentovi 14 let a kdy respondent chodil na druhý stupeň základní školy, což bylo přibližně v druhé polovině osmdesátých let, a někdy i ranějšího věku). Druhý vzorek, vzorek rodičů, byl vybírán tzv. adresním výběrem, to jest, že byli respondenti z prvního vzorku požádáni, zda by neposkytli tazatelům adresu svých rodičů k tomu, aby s nimi byl veden rovněž dotazníkový rozhovor. Druhý vzorek se skládá se z 623 rodičů (předpokládaná návratnost byla 60 procent). Na každého respondenta z dílčí části

---

¹⁹ To znamená, že tím méně bude souhlasit s výroky 14a až 14e.

²⁰ Respondenti byli vybíráni tak, aby jejich poměr odpovídal regionálnímu rozložení dle velikostních kategorií obcí a regionů NUTS2. Velikostní kategorie jsou VK 1 (0 – 999), VK 2 (1 000 – 4 999 obyvatel), VK 3 (5 000 – 19 999), VK 4 (20 000 – 99 999) a VK 5 (více než 100 000).

vzorku dětí (na 610 dětí) připadá jeden rodič, nikoli oba rodiče dítěte, přičemž rodičem se míní člověk, jenž se nejvíce podílel na výchově dítěte v době jeho dospívání nebo s ním žil v jedné domácnosti. Tazatelům se zdůraznilo, aby dbali na to, že získané adresy byly těch rodičů, o kterých mluví dotazované „dítě“ v dotazníku. Výsledkem tak je 610 párů rodič-dítě. Terénní sběr dat proběhl pomocí metody osobního dotazování a prováděli ho školení tazatelé společnosti GfK.

Z technické zprávy výzkumu *Distinkce a hodnoty 2008* jsem vyčetl, že práce tazatelů byla průběžně kontrolována, přičemž u každého tazatele byl veden záznam o pracovních zkušenostech, o úspěších a nezdarech, které provázely jeho předešlé působení v této oblasti. Na tomto výzkumu pracovali pouze tazatelé, kteří „dlouhodobě splňují požadavky na kvalitu odvedené práce“.

Pokud jde o etiku výzkumu, respondentům byla zaručena anonymita, záznam jejich jména a adresy byl veden na seznamu, který byl zcela oddělený od dotazníků a byl uchován jen po dobu nezbytně nutnou (nanejvýš dva měsíce) k tomu, aby se provedla kontrola, zda sběr dat a práce tazatelů proběhly podle pravidel. Z technické zprávy sběru dat jsem se dále dozvěděl, že „GfK Praha dále zaručuje v souladu se zákonem 101/2000 Sb. O ochraně osobních údajů, že jména a adresy dotazovaných nebudou spojeny ani uchovávány s žádnými dalšími sdělenými údaji, ani předány dalším osobám či institucím“. Informovaný souhlas respondenta k dotazování byl stvrzen jeho podpisem.

3.2.2 Metodika vyhodnocování dat

Takto uspořádané vzorky (1021 „dětí“, z nichž 610 má ve výzkumu zastoupeny rodiče) nabízí jistě rozšířený počet možností analýzy. Lze porovnávat obě podmnožiny vzorku „dětí“ mezi sebou nebo je obě porovnávat se vzorkem rodičů. Pokud bych se například rozhodl porovnávat rodiče s dětmi, musel bych převážně pracovat s podmnožinou vzorku dětí, kteří mají ve výzkumu zastoupené rodiče. Zpočátku jsem se musel rozhodnout, zda k potvrzení mé hypotézy vzorek rodičů potřebuji, neboť vzorek 1021 „dětí“ je větší a výběrová chyba je u něj menší, než by tomu bylo v případě, kdy bych zkoumal vzorek 610 „dětí“. Velikost vzorku má rovněž svůj dopad na hodnověrnost výsledných korelací.

Pro zodpovězení obecné hypotézy této práce jsem vzorek rodičů nevyužil i přesto, že se Jiří Šafr (a kol. 2008b: 3) domnívá, že validní indikátor strategií výchovy lze získat pouze z výpovědi rodičů. Jinak řečeno, ty samé otázky, které byly rodičům kladeny ohledně jejich strategií výchovy, byly kladeny i jejich dětem, ale odpovědi rodičů jsou navrhovateli mnou

zpracovávaného výzkumu považovány za hodnověrnější. Pokud bych se tedy rozhodl porovnávat vzorek 610 dětí se vzorkem 610 jejich rodičů, zkoumal bych vztah mezi hodnotami dětí v dospělosti a kulturním a sociálním kapitálem v rodině původu, jak o nich vypovídají rodiče. Takto zkoumám vztah mezi hodnotami dětí v dospělosti a kulturním a sociálním kapitálem v rodině původu, jak o nich vypovídají samy „děti“. Dal jsem tedy přednost velikosti vzorku před vyšší hodnověrností výpovědí o kulturním a sociálním kapitálu.

Mnou zpracovávaný výzkum měl dvě časové dimenze, minulost a přítomnost. Vybíral jsem si s ohledem na obecnou hypotézu jen ty indikátory kulturního a sociálního kapitálu, které se týkají rodiny původu respondenta, tedy minulosti. Indikátory kulturního a sociálního kapitálu respondenta nebo jeho rodičů v přítomnosti nejsou pro obecnou hypotézu této práce relevantní. Zájmová proměnná, hodnotové orientace respondenta, se týkají současnosti.

3.3 Rozbor dat

3.3.1 Představení indikátorů, jež mají potvrdit či vyvrátit obecnou hypotézu

3.3.1.1 Indikátory hodnotových orientací

Nyní představím indikátory hodnotových orientací, které vypovídají mimo jiné o tom, zda je člověk svobodomyšlný (v této analýze jsou hodnotové orientace závislou proměnnou). Vycházejí z konceptu výzkumu hodnot, který navrhl Libor Prudký. Pokud provedeme faktorovou analýzu baterie hodnotových orientací (v dotazníku pro „děti“ se jedná o čtrnáctou otázku), budou se tyto mnou zkoumané indikátory nacházet v jednom faktoru, a to ve faktoru prvním (viz tabulka 1).²¹

Výše uvedené hodnotové orientace byly měřeny tím způsobem, že bylo respondentovi předloženo jedenáct výroků,²² u nichž měl uvést, zda s nimi rozhodně souhlasí, spíše souhlasí, spíše nesouhlasí nebo rozhodně nesouhlasí. Nyní popíši z hlediska obsahu indikátory z prvního faktoru. Musíme mít ovšem na vždy paměti, že každý indikátor, ať už se jedná o indikátory kulturního a sociálního kapitálu či o indikátory hodnotových orientací, má dvě krajnosti, dva póly a že tudíž měří dvě skutečnosti, jež jsou si navzájem protikladem.

---

²¹ Extrakce hodnotových orientací byla provedena metodou „Principal components“ a rotace metodou „Quartimax“. Tabulka 1 ukazuje faktory rotaci. Mnou zkoumaný první faktor vysvětluje po rotaci 18,56 % variance.

²² U vzorku rodičů to bylo jen deset.

Tabulka 1: Faktorová analýza hodnotových orientací „dětí“

	Component			
	1	2	3	4
Q14_e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	,720	-,123	-,007	,011
Q14_b) Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané.	,632	,001	-,053	-,090
Q14_c) Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	,628	,269	-,095	,085
Q14_d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat	,615	,025	,237	,124
Q14_a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	,402	,244	,021	-,089
Q14_i) Usilovat o úspěch je to hlavní.	,113	,791	,154	-,084
Q14_j) Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší.	,283	,670	,051	,222
Q14_h) Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	,115	,148	,756	-,304
Q14_g) Každý musí své problémy řešit sám.	-,160	,388	,619	,040
Q14_k) Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	,241	-,326	,585	,419
Q14_f) Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha.	-,010	,095	-,096	,869

Výrok „Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit“ měří míru rovnostářství. Souhlas s tímto výrokem znamená, že člověk je rovnostář, tedy že je zastáncem „rovnosti ve výsledku“. Jakýmsi opakem „rovnosti ve výsledku“ je „rovnost příležitostí“. „Mzdová nivelizace“, která je jedním z projevů zavádění „rovnosti ve výsledku“ snižuje motivaci k výkonu a dostává se do rozporu s požadavkem osobní svobody (Keller 1996: 950. In: Maříková, H., Petrušek, M. a Vodáková, A. a kol.). Výrok „Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané“ měří míru etatismu, tedy zda člověk raději řeší své problémy sám, zda se zajímá o své okolí a angažuje se ve veřejném životě nebo zda se jakožto „etatista“ spoléhá, že stát za něj jeho vlastní problémy či problémy v jeho okolí vyřeší. Výrok „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ ukazuje na to, zda jsou pro člověka důležitější spíše materiální hodnoty jako ekonomické bezpečí i za cenu toho, že by byl nesvobodný (že by žil ve „zlaté kleci

s pravidelnou stravou“), nebo zda raději dává přednost ideálu svobody i za cenu, že by ekonomicky a existenčně strádal, pokud by se nepřizpůsobil poměrům v nesvobodné společnosti.²³ Výrok „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“ ukazuje na míru konformismu či nonkonformismu. Souhlas indikuje konformistu, nesouhlas opak. A konečně výrok „Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“ je v případě souhlasu indikátorem xenofobie, tedy doslova strachu z cizinců a cizího, a v případě nesouhlasu nexenofobního uvažování.

3.3.1.2 Indikátory kulturního a sociálního kapitálu

Tak zvanou „nezávislou“ proměnnou je v mé obecné hypotéze kulturní kapitál a sociální kapitál v rodině, v níž byl respondent vychován. Jsou zde také indikátory kulturního a sociálního kapitálu respondenta v dospělosti, těmi se však nezabývám. Kulturní a sociální kapitál rodinného prostředí respondenta v jeho dětství a dospívání se ve výzkumu Distinkce a hodnoty 2008 měří zejména prostřednictvím otázky číslo 52, 53, 54, 55, 56, 57 a 58.²⁴ Z těchto otázek jsem si vybíral jen některé položky. Vhodné indikátory sociálního a kulturního kapitálu jsem si vybíral tak, abych správně a přesně interpretoval výsledky mého rozboru. Proto jsem vybíral především ty indikátory, jejichž význam a obsah byl v textech Jiřího Šafra, které jsem přečetl, explicitně zmíněn. Aby nevznikla námitka, že jsem si vybral pouze ty indikátory kulturního a sociálního kapitálu, které potvrzují mojí obecnou hypotézu, do přílohy č. 1 jsem vložil korelační analýzu mezi prvním faktorem baterie hodnotových orientací a všemi položkami otázek 52, 53, 54, 55, 56, 57 a 58, čímž dávám čtenáři alespoň určitou možnost porovnat hodnotové orientace i s jinými indikátory kulturního a sociálního kapitálu a tak zjistit, zda i jiné korelace, které jsem v rozboru nezmínil, by mohly potvrdit nebo vyvrátit obecnou hypotézou této práce. Ukazuje se, že i tyto korelace jsou povětšinou v souladu s nálezy rozboru.

Otázka číslo 52 o kulturních zdrojích v rodině se respondenta ptá, jak často jeho rodiče trávili určitými činnostmi svůj volný čas v době, kdy končil základní školu. Z této baterie jsem si vybral tři indikátory. Prvním indikátorem je „návštěva divadel, koncertů a výstav“. Jiří

---

²³ Tento výrok lze chápat jako indikátor ne/liberalismu či dokonce jako indikátor Inglehartova materialismu a postmaterialismu. Lze jej rovněž parafrázovat jednou větou, kterou jsem kdysi zaslechl od jednoho pragmaticky zaměřeného člověka: „Svobodou své děti nenakrmím.“ Krom toho výrok „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ nejvíce ze všech hodnotových orientací v baterii koreluje s indikátorem pragmatismu „Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší“ (přímá úměra o hodnotě 0,305 Spearmanova korelačního koeficientu). Indikátor pragmatismu silně koreluje téměř se všemi výroky z prvního faktoru (krom rovnostářství) a k sociálnímu a kulturnímu kapitálu v dětství má, tam kde se korelace vyskytuje, stejný vztah jako ony výroky z prvního faktoru.

²⁴ Toto číslování se vyskytuje v dotazníku pro „děti“. V dotazníku pro rodiče mají tyto otázky jiné pořadí.

Šafr (2010b: 8, 17; Šafr, J. 2007a: 2) tuto volnočasovou činnost chápe tak, že čím častěji se rodiče takovýchto společenských událostí účastnili, tím vyšší míra „vysokokulturního kapitálu“ („highbrow cultural capital“) se v rodině respondenta nacházela.²⁵ Dalším volnočasovou aktivitou rodičů, kterou jsem si vybral je „čtení knih“. Pokud se rodiče věnovali ve svém volném čase čtení knih, utvářeli pozitivní kulturní prostředí pro rozvoj kognitivního kapitálu svého dítěte. Jako indikátor kulturní pasivity či spotřeby masové kultury slouží volnočasová aktivita „sledování televize“ (Šafr 2010b: 17), jež je koncipována jako opak vysokokulturního kapitálu či jako „negativní kulturní kapitál“ (tamtéž: 23).

Úroveň kognitivního kulturního kapitálu byla také zjišťována pomocí indikátorů týkajících se čtenářského prostředí a vůbec vztahu dítěte či rodiny k médiím v nejširším slova smyslu. Touto oblastí se zabývala otázka číslo 54, 55 a 56. Otázka 54 se respondenta ptala, jak často se věnoval určité činnosti související s médii v době, kdy chodil na druhý stupeň základní školy.²⁶ Z této baterie výroků jsem si vybral tři nejvýraznější indikátory. První výrok, „Rodiče si se mnou povídali o knihách, které jsem četl/a“, lze využít částečně jako indikátor kognitivního kulturního kapitálu a částečně jako indikátor sociálního kapitálu rodinného, jehož aspektem je mimo jiné míra zájmu rodičů o dítě, tedy podoba „emočně-komunikačního zázemí“ (Šafr 2010c: 12). Druhý výrok „Četl/a jsem knihy“ je klíčovým indikátorem kognitivního kulturního kapitálu a čtenářského prostředí, jakož i částečně kapitálu vysokokulturního.²⁷ Naopak indikátorem kulturní pasivity a negativního kulturního kapitálu je výrok „Díval/a jsem se na televizi“. Ten je třetím indikátorem, který v této analýze z této baterie využiji. Podobný vliv jako četba na druhém stupni základní školy má na kognitivní rozvoj dítěte to, když rodiče v předškolním věku četli dítěti pohádky, básničky a říkadla. Na to, jak často rodiče dítěti četli v tomto období, se ptá otázka číslo 55.²⁸ Tento indikátor může samozřejmě obecně odrážet i to, jak často se rodiče dítěti věnovali. Děti, kterým rodiče čtou, si osvojují rozdílné používání jazyka a lépe dokážou vyjadřovat své myšlenky, čímž získávají výhodu ve škole a tedy dosahování svého sociálního statusu. Jako doplňující indikátor kognitivního kulturního kapitálu pak slouží otázka číslo 56, jež se ptá na množství knih

---

²⁵ Šafr (2008b) chápe vysokokulturní kapitál také jako jednu ze složek multidimenzionálního socioekonomického statusu (viz Machonin, P. a Tuček, M. a kol. 1996: 39). Jeho hlavními složkami jsou nejvyšší dosažené vzdělání, zaměstnanecký status (operacionalizovaný často jako složitost práce, ve výzkumu *Distinkce a hodnoty 2008* operacionalizovaný jako ISCO), postavení v řízení, pracovní či celkový souhrn jednotlivce a kulturnost životního stylu v mimopracovní době (Šafrem operacionalizovaná právě prostřednictvím vysokokulturního kapitálu).

²⁶ Škála zněla „velmi často“, „často“, „občas“, „zřídka“, „nikdy“ (mimo pořadí je odpověď „neví“).

²⁷ Jak sám Šafr místy poznamenává, jednotlivé typy kulturního kapitálu jsou komplementární, navzájem se doplňují a proplétají. Není tudíž ojedinělé, když jeden indikátor slouží k měření více teoretických pojmů.

²⁸ Je zde stejná škála častosti jako v předcházející otázce.

v domácí knihovně v době dětství respondenta.²⁹ Knihy lze zároveň podle Bourdieuovy teorie kulturní reprodukce jako zpředmětněný kulturní kapitál.

Mimo kulturní kapitál se výzkum také zaměřil na sociální kapitál ve smyslu konexí a prospěšných známostí a sociální kapitál v rodině („emocionálně-komunikační zázemí“, míra zájmu rodičů o dítě a podpora aspirací dítěte). Ve své analýze se budu zabývat pouze sociálním kapitálem, jenž se vyskytoval v respondentově dětství v jeho rodině. Jde o „atmosféru danou interakcí rodič-dítě, která se sestává z mnohačetného a spletitého klubka zahrnujícího vztahy v rodině (především emočně-komunikační zázemí)... a rodičovskou angažovanost v náplni volného času dítěte“ (tamtéž: 12). Sociální kapitál je rovněž vytvářen určitým výchovným stylem, který se opírá o rodičovskou autoritu, a tím, že se dítě zapojuje do mimoškolních aktivit. Věnovaný čas a emocionální podpora ze strany rodičů jsou tedy určitými formami sociálního kapitálu v rodině. Tento kapitál zprostředkovává přenos lidského kapitálu (Coleman 1988).

Indikátor zájmu rodičů o dítě a společného trávení volného času zkoumá otázka číslo 53. V ní je obsažen jak rozměr sociálního kapitálu, tak rozměr kapitálu kulturního (oba pojmy jsou komplementární). Respondentům byly předkládány jednotlivé činnosti, aby u každé z nich odpověděl, jak často je s nimi rodiče nebo prarodiče ve volném čase dělali (stačil jeden z rodičů nebo prarodičů). Na základě faktorové analýzy³⁰ jsem do své sekundární analýzy zahrnul osm indikátorů/činností. Těmito indikátory jsou „návštěvy kulturních akcí“, „chození do kina“, „výlety do přírody, za památkami“, „návštěvy zoologických či botanických zahrad“, „umělecké aktivity“ (všechny dosud zmíněné činnosti lze chápat jako indikátory sociálního a kulturního kapitálu), „aktivní sportování“ (podpora cílevědomosti, průbojnosti, výdrže, životního elánu), „návštěvy koncertů populární a folkové hudby“, „hraní společenských her“ (soudržnost rodiny, rozvoj poznávacích schopností dítěte, jakož i jejich soutěživosti, hravosti a nápaditosti). Obecně jde tedy o indikátory vyjadřující míru „angažovanosti rodiče v náplni volného času dítěte“.

Na mimoškolní aktivity se zaměřuje otázka 57. Jak již víme díky Colemanově pojetí sociálního kapitálu (kap. 2.2.3), „sociálního kapitál v komunitě“³¹ může kompenzovat nedostatek sociálního kapitálu v rodině, tedy nedostatek „emocionálně komunikačního zázemí“, a rovněž nedostatek kulturního kapitálu kognitivního typu. Zdrojem sociálního

---

²⁹ Škála má pět kategorií: 0 – 25, 26 – 100, 101 – 200, 201 – 500 a „více než 500“ (mimo pořadí je odpověď „neví“).

³⁰ Principal Component Analysis, Quartimax with Kaiser Normalization.

³¹ Komunitou se často myslí obecně okolí, kde rodina žije (škola, zařízení pro mimoškolní aktivity, čtvrt').

kapitálu v komunitě mohou být například mimoškolní aktivity, jako jsou kroužky a oddíly. I v nich se může formovat osobnost, normy a vzdělanostní aspirace dítěte, které se projevují v úspěchu ve vzdělání (Šafr, J. 2010a: 10). „Investice do sociálního kapitálu skrze mimoškolní aktivity se vyplácí. Snižuje se tím riziko sociálně patologického jednání a nezdravého způsobu života teenagerů, zároveň se jedná i o cestu prosazování hodnot jako odpovědnost, kritické myšlení, respekt a tolerance. (tamtéž: 11). Otázka 57 se ptá, zda respondent docházel během období své základní školní docházky na níže vyjmenované zájmové kroužky či oddíly. Baterie má šest položek: „sportovní“, „umělecké“, „jazykové“, „počítačové, technické“, „Skaut, Pionýr apod.“, „jiné, uveďte“. Pro svoji analýzu jsem si vybral všechny položky v otázce 57 krom položky „jiné, uveďte“. Jazykové a počítačové kroužky lze podle Šafra zároveň chápat jako indikátory kompetenčního kulturního kapitálu.

Poslední otázkou zabývající se sociálním kapitálem v rodině, tedy „emočně-komunikačním prostředím“, rodičovským zapojením do výchovy a podporou svědomitosti a cílevědomosti v dítěti je otázka číslo 58. V této otázce je přesněji řečeno zjišťován výchovný styl, jenž byl v rodině respondenta v jeho dětství uplatňován. Při operacionalizaci výchovných stylů se Šafrův tým inspiroval teorií rodičovského vedení od Diany Baumrindové (1966), která rozlišovala mezi autoritativním, autoritářským a povolujícím rodičovským vedením.³² Za zdroj sociálního kapitálu považuje Šafr autoritativní (demokratický) výchovný styl, čímž se budu v potvrzování obecné hypotézy řídit. To znamená, že čím více byl v rodině respondenta přítomný demokratický výchovný styl, tím více se v dospělosti tento respondent vyznačuje svobodomyšlnějšími hodnotami. Otázka předpokládá respondentům k souhlasu či nesouhlasu čtrnáct výroků.³³ Zde rozvedu ty výroky, jež užívám k potvrzení obecné hypotézy.

Nyní přejdu k popisu samotných výroků z otázky 58. Souhlas s výrokem „Rodiče si se mnou hodně povídali“ ukazuje na autoritativní (demokratický) výchovný styl, nesouhlas na styl autoritářský, neboť autoritativní styl se vyznačuje vysokou mírou komunikace mezi rodiči a dítětem, zatímco autoritářský styl nízkou mírou komunikace. Stejným způsobem lze interpretovat výrok „Rodiče se mi snažili porozumět“. Výroky „O rozhodnutích rodičů se nediskutovalo, muselo se poslouchat“ a „Když po mně rodiče něco chtěli, vysvětlili mi proč“ spolu souvisí. Zatímco souhlas s prvně jmenovaným výrokem indikuje autoritářské vedení výchovy, kde se o rozhodnutích rodičů nediskutuje, souhlas s druhým výrokem je indikátorem

---

³² na Šafrův současnější postup při operacionalizaci posledně jmenovaného výchovného stylu viz na poslední odstavec kapitoly 2.2.4 této práce.

³³ Škála zněla „určitě ano“, „spíše ano“, „spíše ne“, „určitě ne“.

demokratického vedení, kde se každého rozhodnutí vysvětlí jeho smysl a cíl.³⁴ Výrok „Rodiče si našli čas na hru a vymýšlení nových zajímavých věcí“ je indikátorem autoritativního výchovného stylu a vyjadřuje míru angažovanosti rodičů ve volném času dítěte, jejich zájem o dítě. Nesouhlas s tímto výrokem je známkou přítomnosti volný styl ve výchově, pro nějž je příznačná odevzdanost a lhostejnost ve výchově dítěte. Tento výrok lze jej chápat také jako indikátor kulturního kapitálu kognitivního. Jako indikátor míry podpory vzdělanostních aspirací dítěte ze strany rodičů a tedy míry sociálního kapitálu je zamýšlen výrok „Rodiče dbali na to, abych měl/a dobrý prospěch ve škole“, přičemž souhlas s tímto výrokem ukazuje na přítomnost sociálního kapitálu v rodině a autoritativního výchovného stylu a nesouhlas na přítomnost volného výchovného stylu. Dalším indikátorem autoritářského výchovného stylu je výrok „Rodiče používali při mé výchově fyzické tresty“. Zásadním indikátorem volného výchovného stylu je indikátor „Rodičům bylo jedno, co dělám“, přičemž souhlas znamená jeho uplatňování v rodině.

Jako indikátor míry podpory vzdělanostních aspirací u dítěte ze strany rodičů a vlastně i volného výchovného stylu slouží otázka 32, která se respondentů ptá, zda v době, kdy dospíval, si jeho rodiče přáli buď, aby začal co nejdříve pracovat, nebo aby před nástupem do trvalého zaměstnání dosáhl nejdříve vysokoškolského vzdělání.³⁵ Přítomnost volného stylu, tedy malý důraz na význam vzdělání a chybějící podpora aspirací dítěte je známkou nízkého sociálního kapitálu v rodině. Citové prostředí a vztahy v rodině pak obecně měří otázky 61 a 62. Otázka 61 se respondentů ptá na to, jak by popsal vztah mezi jeho rodiči v době, kdy mu bylo čtrnáct let³⁶ a otázka 62 se ptá, zda by označil soužití v své rodině během svého dětství za šťastné.³⁷

---

³⁴ Nyní se zdá, že autoritativní a autoritářský výchovný styl jsou si naprostými opaky. Korelační analýza mezi výroky otázky číslo 58 však ukázala, že například indikátor autoritářství „O rozhodnutích rodičů se nediskutovalo, muselo se poslouchat“ pozitivně koreluje s indikátory demokratického vedení (u výroku „Rodiče dbali na to, abych měl/a dobrý prospěch ve škole“ byl Spearmanův korelační koeficient 0,214, u výroku „Když po mě rodiče něco chtěli, vysvětlili mi proč“ 0,188, u výroku „Rodiče si se mnou hodně povídali“ 0,111 apod.). Rovněž ostatní indikátory autoritářského vedení (krom výroku „Rodiče používali při mé výchově fyzické tresty“) byly často s indikátory autoritativního vedení v přímé úměře. Zde jde především o to, že jako zdroj sociálního kapitálu je vnímán především autoritativní výchovný styl.

³⁵ Škála zněla „Určitě začít co nejdříve pracovat“, „Spíše začít co nejdříve pracovat“, „Ani jedno ani druhé“, „Spíše nejdříve dosáhnout vysokoškolského vzdělání“, „Určitě nejdříve dosáhnout vysokoškolského vzdělání“ (mimo škálu zde byla odpověď „nevím“). Přesné znění otázky lze nalézt v dotazníku, jenž je uveden v příloze.

³⁶ Možnosti byly „Rodiče se měli rádi, vážili si sebe“, „Rodiče se vzájemně dobře snášeli“, „Rodiče si byli navzájem lhostejní“, „Rodiče měli špatný vztah, nesnášeli se“ a „Neví“. Na plné znění otázky viz dotazník v příloze.

³⁷ Bylo možno odpovědět „rozhodně ano“, „spíše ano“, „spíše ne“, „rozhodně ne“ a „neví“.

3.3.2 Frekvenční analýza hodnotových orientací: početní zastoupení hodnotových orientací ve vzorku 1021 „dětí“

Pro obecný přehled četnosti jednotlivých složek závislé proměnné, zde uvádím výsledky frekvenční analýzy jednotlivých hodnotových orientací v reprezentativním vzorku 1021 respondentů, jejichž věk se pohybuje od 30 do 34 let (tzv. vzorek „dětí“).

Tabulka 2: Frekvenční analýza prvního faktoru hodnotových orientací

	Průměrná odpověď	Četnost souhlasu	Četnost nesouhlasu	Směrodatná odchylka
14e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	2,15	712 (69,7 %)	279 (27,3 %)	1,022
14d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných obtíží.	2,43	599 (58,7 %)	400 (39,2 %)	0,882
14b) Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané.	2,53	525 (51,4 %)	460 (45,1 %)	0,969
14a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	2,61	514 (50,4 %)	407 (39,9 %)	1,209
14c) Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	2,9	330 (32,3 %)	649 (63,6 %)	0,929

Největší četnost souhlasu mezi těmito pěti výroky se vyskytla u výroku 14e, jež je výrokiem měřícím míru rovnostářství. Průměrná odpověď byla 2,15, tedy „spíše souhlasím“. 712 (69,7 %) respondentů odpovědělo souhlasně, 279 (27,3 %) nesouhlasně a 30 (2,9 %) nevědělo. Četnost souhlasu a nesouhlasu uvádím především proto, že u všech pěti výroků je směrodatná odchylka natolik velká, že průměr jakožto statistický model neodráží zcela úplně skutečnost. Druhý nejvíce přijímaný výrok je výrok 14d, jenž měří míru konformismu (průměrná odpověď 2,43). 599 (58,7 %) respondentů lze označit za konformisty a 400 (39,2 %) respondentů za nekonformistické. 22 (2,2 %) respondentů odpovědělo, že neví. Lidí s etatisticky zaměřenými hodnotami bylo v tomto vzorku 525 (51,4 %), lidí s hodnotami neetatistickými bylo 460 (45,1 %). Průměrná odpověď byla 2,53, přičemž 36 lidí nevědělo (3,5 %). Výrok měřící postoje k cizincům, tedy míru xenofobie je označen jako 14a (průměrná odpověď je sice 2,61, ale průměr zde skutečnosti příliš neodpovídá). 514 (50,4 %) respondentů s xenofobním výrokiem souhlasilo, 407 (39,9) nikoli. 100 (9,8 %) lidí

odpovědělo, že neví, což je projevem největší nejistoty ze všech pěti zkoumaných výroků. Výrok, s nímž lidé nejméně souhlasili, měřil, nakolik si respondenti cenní svobody (průměrná odpověď 2,9). S tímto výrokem souhlasilo 330 respondentů (32,3 %), 649 (63,6 %) respondentů s ním nesouhlasilo. 42 (4,1 %) lidí nevědělo.

Pokud budeme tento faktor považovat obecně za indikátor svobodomyšlnosti, individualismu či otevřenosti ke změnám a rozmanitosti, nelze říci, že by populace ve věku mezi 30 až 34 lety byla výrazně vyhraněná na tu či onu stranu. Spíše však lehce převažují hodnotové orientace, pro které je příznačná uzavřenost ke změnám a neliberální postoje.

3.3.3 Korelační analýza kulturních zdrojů (volnočasových aktivit rodičů) v době dospívání respondenta a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti

Nyní budu zkoumat vzájemný vztah (souvztažnost, korelaci) mezi kulturními zdroji v rodině, jež jsou v otázce 52³⁸ měřeny prostřednictvím volnočasových aktivit rodičů respondenta v jeho dětství, a faktorem hodnotových orientací zjišťujícím svobodomyšlnost respondenta či jeho otevřenost ke změnám a rozmanitosti. Podle obecné hypotézy by měla být mezi vysokokulturním kapitálem (návštěva divadel, koncertů...) a kognitivním kulturním kapitálem (čtení knih) na jedné straně a výroky měřícími hodnotové orientace na straně druhé nepřímá úměra (čím častěji se rodiče navštěvovali divadla koncerty a výstavy a čím častěji četli, tím méně souhlasí s danými výroky). Přímá úměra by měla být mezi hodnotovými orientacemi a negativním kulturním kapitálem (sledování TV): čím častěji se rodiče dívali na televizi, tím více souhlasí s výroky 14a až 14e.

Před tím než vyslovím pracovní hypotézy, které mají potvrzovat nebo vyvracet obecnou hypotézu, povím něco o jejich barevném značení v této práci. Pro potvrzené pracovní hypotézy budu používat sytě zelenou barvu, pro vyvrácené pracovní hypotézy sytě červenou a pracovní hypotézy, které se nepotvrdily a ani nebyly vyvráceny, zůstanou neoznačené (bílé). Zde předesílám, že za potvrzenou pracovní hypotézu považuji takovou hypotézu, která nebyla ani jednou relevantní korelací vyvrácena a která byla tam, kde se korelace objevily, potvrzena. To znamená, že k tomu, aby se pracovní hypotéza potvrdila, není třeba, aby

---

³⁸ Otázka 52 zněla: „Jak často vaši rodiče trávili svůj volný čas následujícími aktivitami v době, kdy jste končil/a základní školu?“ U každé činnosti je uvedená škála od „velmi často“ přes „často“, „občas“, „zřídka“ až po „nikdy“.

vycházely všechny relevantní korelace v očekávaném směru, nýbrž alespoň jedna, přičemž nesmí vyjít ani jedna korelace v neočekávaném směru. Mohl bych sice vytvořit formulace pracovních hypotéz pro jednotlivé korelace dvou indikátorů, ale to by zabralo příliš mnoho místa. Pracovní hypotéza, již podpořila méně než polovina relevantních korelací, je zbarvena bledě zeleně, a pracovní hypotéza, kterou vyvrátila také méně než polovina relevantních korelací, je zbarvena světle červeně.³⁹ Mé pracovní hypotézy, pokud jde o vztah mezi volnočasovými aktivitami rodičů a hodnotami jejich dítěte v dospělosti, by se daly formulovat takto:

- Pracovní hypotéza č. 1: Čím častěji rodiče respondenta ve svém volném čase v době jeho dospívání navštěvovali divadla, koncerty a výstavy, tím více se jejich dítě bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyšlnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti (tím méně bude souhlasit s výroky 14a až 14e).
- Pracovní hypotéza č. 2: Čím častěji rodiče respondenta ve svém volném čase v době jeho dospívání četli knihy, tím více se jejich dítě bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyšlnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti (tím méně bude souhlasit s výroky 14a až 14e).
- Pracovní hypotéza č. 3: Čím častěji rodiče respondenta ve svém volném čase v době jeho dospívání sledovali televizi, tím méně se jejich dítě bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyšlnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti (tím více bude souhlasit s výroky 14a až 14e).

Kladná hodnota Spearmanova korelačního koeficientu⁴⁰ v tabulce 3 znamená, že vztah mezi dvěma proměnnými je přímo úměrný, záporná hodnota znamená nepřímou úměru. V tabulce vidíme, že čím častěji rodiče, zvláště pak matka, navštěvovali divadla, koncerty a výstavy v době dospívání respondenta (tedy čím vyšší míra vysokokulturního kapitálu se

³⁹ Otázka 14 zní: „Do jaké míry souhlasíte, nebo nesouhlasíte s následujícími výroky“. Otázka 52 zní: „Jak často Vaši rodiče trávili svůj volný čas následujícími aktivitami v době, kdy jste končil/a základní školu?“. Pokud jde o škály, otázka číslo 14 má čtyřstupňovou škálu od „rozhodně souhlasím“ přes „spíše souhlasím“ a „spíše nesouhlasím“ po „rozhodně nesouhlasím“, přičemž souhlas je „+“. Otázka 52 má škálu „velmi často“, „často“, „občas“, „zřídka“, „nikdy“, přičemž „velmi často“ je plusový pól.

⁴⁰ U všech korelací v celé práci užívám korelační koeficient Spearmanův. U korelace označené jednou hvězdičkou byla hladina statistické významnosti rovná 95 % či vyšší (0,011 – 0,050), u korelace se dvěma hvězdičkami byla taková významnost rovná 99 % či vyšší (0,000 – 0,010). Ve všech tabulkách korelací jsou uvedeny jen ty korelace, u kterých byly hladina statistické významnosti u testu chí-kvadrátu i hladina statistické významnosti u Spearmanova korelačního koeficientu rovny nebo větší než 95 %. Hvězdičky v tabulkách se týkají hladiny statistické významnosti Spearmanova korelačního koeficientu. Uvádím i ty korelace, u nichž v kontingenční tabulce bylo více jak 20 % očekávaných hodnot, které klesly pod hodnotu 5.

v rodině nacházela), tím méně respondent souhlasil s uvedenými výroky ve čtrnácté otázce a tím pádem je – dle mé interpretace v pracovní hypotéze – svobodomyšlnější a otevřenější ke změnám a rozmanitosti. Pracovní hypotézu č. 1 lze tedy považovat za potvrzenou. Podobně tomu bylo u některých výroků, pokud jde o kognitivní kulturní kapitál (čtení knih). Podle tabulky číslo 3 bychom mohli říci, že čím častěji otec četl knihy během dospívání svého dítěte, tím více si toto dítě bude v dospělosti cenit svobody před jistotou a blahobytem a tím méně bude konformistické a xenofobní, obecně tedy svobodomyšlnější a otevřenější ke změnám a rozmanitosti. Dále lze na základě korelační analýzy říci, že čím častěji si knihy během dospívání svého dítěte četla matka, tím více si její dítě bude v dospělosti cenit svobody před jistotou a blahobytem a tím méně bude konformistické. Pracovní hypotéza číslo dvě je tedy všemi korelacemi potvrzena.

Tabulka 3: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a volnočasovými aktivitami jeho rodičů v době dospívání respondenta

	14e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit (rovnostářský výrok)	14b) Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané (etatistický výrok)	14c) Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda (neliberální výrok)	14d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat (konformist. výrok)	14a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost (xenofobní výrok)
52a) otec – návštěva divadel, koncertů, výstav	-0,143**		-0,090**		-0,089**
52a) matka – návštěva divadel, koncertů, výstav	-0,178**	-0,104**	-0,127**	-0,164**	-0,098**
52d) otec – čtení knih			-0,081**	-0,105**	-0,110**
52d) matka – čtení knih			-0,095**	-0,141**	
52e) otec – sledování TV	0,131**	0,076*			
52e) matka – sledování TV	0,132**		0,099**	0,115**	

Dále pak lze vidět, že čím více rodiče v době dospívání respondenta sledovali televizi, tím více respondent s některými výroky v otázce 14 souhlasí. Například, čím častěji otec sledoval

v době dospívání respondenta televizi, tím více je tento respondent v dospělosti zastává rovnostářské a etatické názory. Pokud jde o sledování televizního přijímače matkou, zda nacházíme přímou úměru mezi rovnostářstvím, neliberalismem a konformismem: čím častěji sledovala televizi v době dospívání respondenta matka, tím více se tento respondent v dospělosti vyznačuje rovnostářskými, neliberálními a konformistickými hodnotovými orientacemi. Tam, kde se korelace objevily, je sledování televize oběma rodiči v negativním vztahu se svobodomyšlností dítěte v dospělosti. Pracovní hypotéza číslo 3 je tedy všemi korelacemi, které se v korelační analýze objevily, potvrzena také. Všechny korelace uvedené v této subkapitole potvrzují pracovní hypotézy a tudíž i hypotézu obecnou. Z toho ovšem nevyplývá, že by sledování televize rodiči respondenta v jeho dospívání bylo s jeho hodnotami v dospělosti v příčinném vztahu. Je dosti možné, že například chudší lidé se více dívají na televizi a více inklinují k určitým hodnotám. Vnější proměnou tudíž vyloučit nelze. Proto později provedu rovněž korelace mezi těmito volnočasovými aktivitami a hodnotami respondenta v dospělosti na jedné straně a sociálním statutem rodiny na straně druhé.

3.3.4 Korelační analýza kognitivního kulturního kapitálu (čtenářského prostředí) v dětství respondenta a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti

V této části se budu věnovat vztahu mezi čtenářským prostředím v původní rodině respondenta či obecně tím, jaký vztah měl respondent v dětství a dospívání k médiím v nejširším slova smyslu, a jeho hodnotovými orientacemi v dospělosti. I zde by měl být podle obecné hypotézy mezi mírou kognitivního kapitálu a výroků měřícími hodnotové orientace negativní vztah (čím vyšší míra kognitivního kulturního kapitálu v rodině respondenta, tím méně respondent souhlasí s výroků). Vyšší mírou kognitivního kapitálu míním dobré čtenářské prostředí, tedy že si dítě četlo, že si rodiče s dítětem o knihách, které četlo, povídali, že rodina měla poměrně velkou knihovnu a že rodiče četli dítěti v předškolním věku pohádky, říkadla a další literární formy pro děti. Pracovní hypotézy proto znějí:

- Pracovní hypotéza č. 4: Čím častěji si s respondentem v době, kdy chodil na druhý stupeň základní školy, rodiče povídali o knihách, které četl, tím více se bude tento respondent v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyšlnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.

- Pracovní hypotéza č. 5: Čím častěji respondent četl knihy v době, kdy chodil na druhý stupeň základní školy, tím více se bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 6: Čím častěji se respondent v době, kdy chodil na druhý stupeň základní školy, díval na televizi, tím méně se bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 7: Čím častěji četli rodiče respondentovi v předškolním věku pohádky, básničky a říkadla, tím více se bude tento respondent v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 8: Čím větší množství knih se nacházelo v domácí knihovně rodiny respondenta v době jeho dětství, tím více se bude tento respondent v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.

Indikátory kognitivního kapitálu, uvedené v tabulce číslo 4, velmi často korelují s hodnotovými orientacemi v dospělosti. Obecně se ukazuje, že v čím čtenářštějším prostředí respondent vyrůstal, tím méně souhlasí s výroky prvního faktoru v otázce 14. Přesněji řečeno, čím častěji si rodiče povídali s dítětem o knihách, které četlo, tím méně dítě v dospělosti souhlasí s výroky 14e (rovnostářský výrok), 14c (neliberální výrok) a 14d (konformistický výrok), což indikuje, že je nositelem hodnotových orientací, pro které je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti. Tyto tři korelace potvrzují pracovní hypotézu číslo 4. Výrok „četl/a jsem knihy“ s hodnotovými orientacemi také silně souvisí: čím častěji si dítě četlo knihy, tím méně souhlasí s výroky 14a až 14e (záporné korelační koeficienty v tabulce 4), což interpretuji tak, že je svobodomyslnější a otevřenější ke změnám a rozmanitosti.⁴¹ Podobně silným indikátorem ve vztahu k hodnotovým orientacím je rovněž množství knih v domácí knihovně. Vztah mezi množstvím knih v domácí knihovně a hodnotovými orientacemi je v souladu s předešlými výsledky: čím více knih se doma nacházelo, tím méně dítě v dospělosti souhlasí s výroky 14a až 14e (jde tedy o nepřímou úměru, kterou značí znaménko minus u všech korelací mezi počtem knih a hodnotovými

⁴¹ Viz pracovní hypotéza číslo 5.

orientacemi).⁴² Skutečnost, že vyšší míra čtenářského prostředí v rodině, ovlivňuje hodnotové orientace jedince směrem k svobodomyšlnosti, potvrzují i korelace mezi tím, zda rodiče četli dítěti v předškolním věku, a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.⁴³ Jediný indikátor v tabulce 4, který pozitivně koreluje s výroky 14a až 14e jen výrok „díval/a jsem se na televizi“. To znamená, že čím častěji se dítě dívalo v době dospívání na televizi, tím více se v dospělosti vyznačuje rovnostářskými, etatistickými, neliberálními a konformistickými hodnotovými orientacemi. U xenofobie se vztah neprokázal. Pracovní hypotéza číslo 6 byla tak většinou korelací potvrzena. Všechny pracovní hypotézy podporují hypotézu obecnou.

Tabulka 4: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory čtenářského prostředí v době jeho dětství a dospívání⁴⁴

	14e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit (rovnostářský výrok)	14b) Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané (etatistický výrok)	14c) Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda (neliberální výrok)	14d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat (konformistický výrok)	14a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost (xenofobní výrok)
54g. Rodiče si se mnou povídali o knihách...	-0,167**		-0,109**	-0,101**	
54f. Četl/a jsem knihy.	-0,117**	-0,100**	-0,177**	-0,156**	-0,099**
54a. Díval/a jsem se na televizi.	0,167**	0,105**	0,125**	0,122**	
55. Četli rodiče dítěti v předškolním věku?	-0,112**	-0,091**	-0,116**	-0,090**	
56. Velikost knihovny v dětství	-0,148**	-0,144**	-0,171**	-0,132**	-0,068*

⁴² Viz pracovní hypotéza číslo 8.

⁴³ Viz pracovní hypotéza číslo 7.

⁴⁴ Otázka 54 zní: „Nyní se zaměříme na čtení a sledování televize a rozhlasu. U každého výroku řekněte, jak často se tak dělo v době, kdy jste chodil na druhý stupeň základní školy (tj. mezi 11 a 15 rokem)?“ Otázka 55 zněla: „A v předškolním věku Vám rodiče četli pohádky, básničky, říkadla apod.?“. Škály u otázek 54 a 55 jsou stejné jako v otázce 52 (viz bezprostředně předcházející kapitolu). Otázka 56 zněla: „Kolik zhruba knih se nacházelo u Vás doma v době Vašeho dětství? V jednom metru knihovny je asi 40 knih.“

3.3.5 Korelační analýza sociálního kapitálu v rodině respondenta (společně prováděných činností v dětství) a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.

Otázka 53 se zabývá činnostmi, které s respondentem dělali v jeho dětství rodiče či prarodiče. Zde podle obecné hypotézy předpokládám, že čím více se rodiče dítěti věnovali, tím méně bude souhlasit s výroky v prvním faktoru otázky 14. Pracovní hypotézy zní:

- Pracovní hypotéza č. 9: Čím častěji rodiče navštěvovali společně se svým dítětem kulturní akce, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 10: Čím častěji rodiče navštěvovali společně se svým dítětem kino, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 11: Čím častěji rodiče jezdili společně se svým dítětem na výlety do přírody a za památkami, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 12: Čím častěji rodiče navštěvovali společně se svým dítětem zoologické a botanické zahrady, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 13: Čím častěji rodiče se svým dítětem aktivně sportovali, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 14: Čím častěji rodiče navštěvovali společně se svým dítětem koncerty populární a folkové hudby, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 15: Čím častěji rodiče hráli společně se svým dítětem společenské hry, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.

- Pracovní hypotéza č. 16: Čím častěji se rodiče společně s dítětem věnovali uměleckým činnostem (hudebním, výtvarným aj.), tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyšlnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.

Tabulka 5: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory společně tráveného volného času⁴⁵

	14e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit (egalitářský výrok)	14b) Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané (etatistický výrok)	14c) Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda (neliberální výrok)	14d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat (konformní výrok)	14a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost (xenofobní výrok)
53d. Návštěvy kulturních akcí	-0,146**		-0,122**	-0,126**	
53c. Chození do kina				-0,087**	
53f. Výlety do přírody, za památkami	-0,122**	-0,083**	-0,136**	-0,121**	
53g. Návštěvy zool. a botanických zahrad	-0,131**	-0,078*	-0,108**	-0,128**	
53h. Aktivní sportování		-0,066*			
53e. Návštěvy koncertů popu a folku					
53m. Hraní společenských her	-0,072*		-0,119**	-0,085*	-0,086**
53a. Umělecké aktivity	-0,156**			-0,140**	

Zde opět ani jedna pracovní hypotéza nevyvrací hypotézu obecnou, nýbrž většina z nich ji alespoň částečně potvrzuje. Nejčastěji korelují hodnotové orientace s činnostmi, které rozvíjejí poznání dítěte a jeho společenskost (výlety do přírody a za památkami, návštěvy zoologických a botanických zahrad, hraní společenských her a návštěvy kulturních akcí). Všude tam, kde se korelace mezi těmito činnostmi a hodnotovými orientacemi objevují, se

⁴⁵ Otázka 53 zněla: „Nyní se zaměříme pouze na činnosti, které ve Vašem dětství dělali rodiče s Vámi. Budu Vám číst jednotlivé aktivity, u každé mi, prosím, řekněte, zda a jak často je s Vámi rodiče (případně i prarodiče) dělali (stačí pouze, pokud to s Vámi dělal jeden z rodičů/prarodičů).“ Škála byla stejná jako v otázce 52.

ukazuje, že tyto činnosti korelují především s rovnostářstvím, etatismem, neliberálními hodnotami a konformismem negativně: čím více rodiče jezdili s dítětem do přírody a za památkami, čím více s ním navštěvovali zoologické a botanické zahrady a kulturní akce, čím více s ním hráli společenské hry, tím větší existuje podle těchto dat pravděpodobnost, že se toto dítě nebude vyznačovat rovnostářskými, neliberálními a konformistickými hodnotovými orientacemi, což potvrzuje hypotézy 9, 11, 12 a 15. S „výlety do přírody a za památkami“ a „návštěvami zoologických a botanických zahrad“ koreluje v tomto směru navíc i etatismus.

Umělecké aktivity korelují pouze s rovnostářstvím a konformismem, a to negativně.⁴⁶ Téměř žádný vztah mezi hodnotami, pro které je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti, a společnými činnostmi jako chození do kina, aktivní sportování a návštěvy koncertu populární a folkové hudby jsem nenašel. Pouze chození do kina negativně korelovalo s konformistickým výrokem 14d a aktivní sportování negativně korelovalo s etatistickým výrokem 14b.⁴⁷

3.3.6 Korelační analýza sociálního kapitálu v komunitě (zájmové kroužky a oddíly v době dospívání) a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.

V této části korelační analýzy zkoumám vztah mezi sociálním kapitálem v komunitě, jenž se vyskytoval v okolí rodiny respondenta v dětství, a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti. Přesněji řečeno zde hodlám zjišťovat, zda zájmové kroužky a oddíly, jež rozvíjejí různé dovednosti dospívajícího člověka (tyto indikátory lze tedy chápat také jako indikátory kulturního kapitálu kognitivního a kompetenčního), mají rovněž vliv na jeho hodnotové orientace v dospělosti. Pracovní hypotézy znějí:

- Pracovní hypotéza č. 17: Čím déle docházel respondent v době, kdy chodil na základní školu, do sportovního oddílu, tím více se bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 18: Čím déle docházel respondent v době, kdy chodil na základní školu, do uměleckého kroužku, tím více se bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými

⁴⁶ Viz pracovní hypotéza číslo 16.

⁴⁷ Viz pracovní hypotézy 10 a 13. Jsou zabarveny bledě zeleně, jelikož příliš mnoho korelací pracovní hypotézu nepotvrzovalo.

orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.

- Pracovní hypotéza č. 19: Čím déle docházel respondent v době, kdy chodil na základní školu, do jazykového kurzu, tím více se bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 20: Čím déle docházel respondent v době, kdy chodil na základní školu, do počítačového či technicky zaměřeného kroužku, tím více se bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 21: Čím déle docházel respondent v době, kdy chodil na základní školu, do skautského oddílu či do pionýra, tím více se bude v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.

Tabulka 6: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory délky docházení do zájmových kroužků a oddílů⁴⁸

	14e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit (rovnostářský výrok)	14b) Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané (etatistický výrok)	14c) Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda (neliberální výrok)	14d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat (konformistický výrok)	14a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost (xenofobní výrok)
57a. Sportovní oddíly				-0,140**	
57b. Umělecké kroužky	-0,120**	-0,099**		-0,140**	
57c. Jazykové kroužky	-0,183**	-0,123**	-0,173**	-0,150**	-0,127**
57d. Počítačové a technické kroužky	-0,087**	-0,084**	-0,118**	-0,119**	
57e. Skaut, pionýr apod.					

⁴⁸ Otázka 57 zněla: „Když jste chodil/a na ZŠ, docházel/a jste do následujících zájmových kroužků a oddílů?“. Ordinální škála v této otázce se skládala ze čtyř kategorií: „ne“, „ano, 1 rok“, „ano, 2 až 3 roky“, „ano, více než 3 roky“. Jako plusový konec škály je chápána posledně jmenovaná kategorie.

Všechny indikátory délky docházení do kroužků a oddílů korelují s výroky otázky 14 negativně, což potvrzuje obecnou hypotézu, neboť s vyšší mírou sociálního kapitálu v komunitě se předpokládá, že bude klesat souhlas s výroky 14a až 14e. Nejvíce s hodnotovými výroky korelují zájmové činnosti spojené s kognitivním a kompetenčním kapitálem (jazykové, počítačové, technické a umělecké kroužky). Se všemi hodnotovými výroky koreluje délka docházky do jazykových kroužků, a to negativně a poměrně silně. Čím déle docházelo dítě během základní školy do jazykových kroužků, tím méně bude souhlasit s výroky 14a až 14e, což potvrzuje pracovní hypotézu č. 19. Naopak zájmové činnosti, které souvisí s pěstováním tělesné zdatnosti a které jsou často spojovány i s morální výchovou člověka (sportovní a skautské oddíly), s hodnotovými orientacemi nekorelují příliš často, přesněji řečeno jen jednou (člověk, jenž docházel do sportovního kroužku, bude se určitou statistickou pravděpodobností méně konformní než člověk, jenž do kroužku tohoto druhu nechodil).

3.3.7 Korelační analýza sociálního kapitálu v rodině (emocionálního komunikačního zázemí) a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.

Zde budu zkoumat vztah mezi výchovnými styly, které uplatňovali rodiče při výchově respondenta, a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti. Obecně předpokládám, že demokratický výchovný styl bude ovlivňovat hodnotové orientace respondenta směrem k liberálnějším postojům.

Pracovní hypotézy znějí:

- Pracovní hypotéza č. 22: Čím více si rodiče se svým dítětem povídali, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyšlnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 23: Čím více se rodiče snažili porozumět svému dítěti, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyšlnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 24: Čím více se rodiče snažili svému dítěti osvětlovat smysl a důvod určité věci, kterou po něm chtějí, tím více se bude toto dítě v dospělosti

vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.

- Pracovní hypotéza č. 25: Čím častěji rodiče si svým dítětem hráli a vymýšleli nové zajímavé věci, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 26: Čím více rodiče dbali na to, aby jejich dítě mělo dobrý prospěch ve škole, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 27: Čím více byli rodiče ochotni diskutovat s dítětem o svých rozhodnutích, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 28: Čím více rodiče používali ve výchově dítěte fyzické tresty, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná nesvobodomyslnost a uzavřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 29: Čím lhostejnější byli rodiče k tomu, co jejich dítě dělá, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná nesvobodomyslnost a uzavřenost ke změnám a rozmanitosti.

Nejvíce s výroky měřícími hodnotové orientace koreluje výrok 58a a 58f. Celkově se dá říci, že čím více si rodiče s dítětem povídali, čím více se mu snažili porozumět, vysvětlovat mu smysl svých rozhodnutí a čím více dbali na dobrý prospěch svého dítěte ve škole, tím méně bude toto dítě s určitou statistickou pravděpodobností souhlasit s výroky 14a až 14e. Například respondenti, s kterými se rodiče nepovídali a kteří měli rodiče, jež si nenašli čas na hru a vymýšlení nových zajímavých věcí, mají tendenci souhlasit s rovnostářským (14e), neliberálním (14c) a konformistickým výrokem (14d). Tím se potvrzuje pracovní hypotéza číslo 22 a 25. Indikátorem, který nejčastěji a nejsilněji koreloval s hodnotovými orientacemi v dospělosti, byl výrok „58a. Rodiče dbali na to, abych měl/a dobrý prospěch ve škole“. Ten negativně koreloval kromě xenofobního výroku s každým výrokem týkajícím se hodnot. Respondent, jehož rodiče měli zájem o to, zda dobře prospívá ve škole, mají tendenci s výrokem rovnostářství, etatismu, neoliberalismu a konformismu spíše nesouhlasit, což

potvrzuje pracovní hypotézu 26, protože nesouhlas s těmito výroky měřícími hodnotové orientace ukazuje dle mé interpretace na přítomnost svobodomyšlnosti a otevřenosti. Výrok „58h. Rodiče se mi snažili porozumět“ negativně koreloval s rovnostářským (14e) a neliberálním výrokem (14c). Výrok „58c. Když po mně rodiče něco chtěli, vysvětlili mi proč“ negativně koreloval s rovnostářským (14e) a etatistickým výrokem (14b).

Výše nastíněné pracovní hypotézy i interpretované korelace v předcházejícím odstavci dávají jasně tušit, že vysoká míra „emočně-komunikativního prostředí“ a vysoká míra zájmu o dítě ze strany rodičů vede v dospělosti k hodnotovým orientacím, pro které je příznačná svobodomyšlnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti. Autoritativní styl, jak jej nastínila Baumrindová a jak jej operacionalizoval tým výzkumníků ve výzkumu *Distinkce a hodnoty*, uplatňovaný ve výchově dítěte je spojen v dospělosti tohoto dítěte spíše s hodnotovými orientacemi svobodomyšlnosti a otevřenosti. Autoritářský výchovný styl (indikován nesouhlasem s výroky 58c, 58d, 58h) se pojí spíše s hodnotami rovnostářství, etatismu, neliberálních hodnot a konformismu (s xenofobií nikoli).

S výroky 14a až 14e kladně korelují výroky „Rodičům bylo jedno, co dělám“ (volný výchovný styl), „Rodiče používali při mé výchově fyzické tresty“ a „O rozhodnutích rodičů se nediskutovalo, muselo se poslouchat“ (autoritářský výchovný styl). Silně koreloval právě indikátor volného výchovného stylu 58f. „Rodičům bylo jedno, co dělám“. Čím souhlasněji respondenti odpovídali na tento výrok, tím s větší pravděpodobností souhlasili s rovnostářským, etatistickým, neliberálním a konformistickým výrokem. Korelace s xenofobií se zde nevyskytla. Jediný výrok týkající se výchovných stylů, který koreloval s xenofobním výrokem 14a, byl výrok „58b. O rozhodnutích rodičů se nediskutovalo, muselo se poslouchat“ (souhlas s tímto výrokem indikuje autoritářský výchovný styl uplatňovaný rodiči). Lidé, kteří souhlasili s výroky 58b měli tendenci souhlasit i s xenofobním výrokem. A nakonec, respondenti, kteří byli fyzicky trestáni v dětství, měli podle těchto korelací sklon více souhlasit s rovnostářským, neliberálním a konformistickým výrokem.

Tabulka 7: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory výchovných stylů⁴⁹

	14e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit (rovnostářský výrok)	14b) Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané (etatistický výrok)	14c) Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda (neliberální výrok)	14d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat (konformistický výrok)	14a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost (xenofobní výrok)
58d. Rodiče si se mnou hodně povídali	-0,117**		-0,101**	-0,096**	
58h. Rodiče se mi snažili porozumět	-0,107**		-0,092**		
58c. Když po mně rodiče něco chtěli, vysvětlili mi proč	-0,125**	-0,091**			
58g. Rodiče si našli čas na hru a vymýšlení nových zajímavých věcí	-0,080**	-0,067*		-0,121**	
58a. Rodiče dbali na to, abych měl/a dobrý prospěch ve škole.	-0,138**	-0,170**	-0,154**	-0,117**	
58b. O rozhodnutích rodičů se nediskutovalo, muselo se poslouchat					0,067*
58i. Rodiče používali při mé výchově fyzické tresty.	0,066*		0,121**	0,067*	
58f. Rodičům bylo jedno, co dělám	0,102**	0,146**	0,231**	0,121**	

⁴⁹ Otázka 58 zněla: „Když si vzpomenete na své dětství, jak moc se na Vaši rodinu hodí následující charakteristiky?“ Škála zněla „určitě ano“, „spíše ano“, „spíše ne“, „určitě ne“.

3.3.8 Korelační analýza sociálního kapitálu v rodině (pěstování vzdělanostních aspirací v dítěti a vztahy v rodině obecně) a hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti.

Zde proberu zbylé indikátory, jež se týkají podpory vzdělanostních aspirací ze strany rodičů a vztahu v rodině obecně. Z tabulky je opět vidět, že pracovní hypotézy podporují hypotézu obecnou.

Pracovní hypotézy zní:

- Pracovní hypotéza č. 30: Čím více rodiče podporovali dítě v tom, aby usilovalo o vysokoškolské vzdělání i za cenu toho, že nebude po dobu dospívání pracovat, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 31: Čím více se rodiče v době, kdy bylo dítěti 14 let, měli rádi, tím více se bude toto dítě v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.
- Pracovní hypotéza č. 32: Čím šťastnější soužití existovalo v rodině respondenta během jeho dětství, tím více se bude tento respondent v dospělosti vyznačovat hodnotovými orientacemi, pro něž je příznačná svobodomyslnost a otevřenost ke změnám a rozmanitosti.

V tabulce číslo 8 je zcela nejvýraznější otázka 32, která je indikátorem toho, nakolik rodiče podporovali v dítěti vzdělanostní aspirace. Vidíme, že tato otázka koreluje s výroky otázky 14 negativně, tedy že čím více si rodiče přáli, aby dítě studovalo vysokou školu před tím, než získá stále zaměstnání, tím méně pak toto dítě v dospělosti souhlasí s výroky 14a až 14e.⁵⁰ Otázka 61 potvrzuje obecnou hypotézu jen v případě xenofobie (14a) a otázka 62 v případě rovnostářství (14e). Tedy čím horší vztah měli rodiče respondenta, když mu bylo 14 let, tím více měl pak v dospělosti tendenci souhlasit s xenofobním výrokem 14a⁵¹ a čím šťastnější bylo podle respondenta soužití v rodině během dětství, tím méně respondenti souhlasili s rovnostářským výrokem 14e.⁵² Zda obě proměnné v korelaci neovlivňuje nějaká vnější

⁵⁰ Viz pracovní hypotéza č. 30.

⁵¹ Viz pracovní hypotéza č. 31. Tato hypotéza se potvrzuje jen z části, neboť ji podporuje pouze jedna korelace z pěti.

⁵² Viz pracovní hypotéza č. 32. I tato hypotéza se potvrzuje jen z části.

sociodemografická proměnná jako sociální status rodiny v dětství respondenta, se dozvíme v následující kapitole 3.3.9.

Tabulka 8: Korelační analýza mezi hodnotovými orientacemi respondenta v dospělosti a indikátory míry podpory vzdělanostních aspirací u dítěte ze strany rodičů, vztahů mezi rodiči a šťastnosti soužití v rodině

	14e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit (rovnostářský výrok)	14b) Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané (etastický výrok)	14c) Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda (neliberální výrok)	14d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat (konformistický výrok)	14a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost (xenofobní výrok)
32. Přáli si rodiče, aby dítě dál studovalo nebo aby šlo pracovat? (ve věku 14 – 20 let) ⁵³	-0,194**	-0,161**	-0,141**	-0,171**	-0,174**
61. Vztah rodičů, když bylo dítěti 14 let ⁵⁴					-0,086**
62. Šťastnost soužití během dětství ⁵⁵	-0,112**				

⁵³ Otázka 32 zněla: „Bez ohledu na Vaše dokončené vzdělání. V době, kdy jste dospíval/a (přibližně ve věku 14 – 20 let), přáli si Vaši rodiče, abyste začal/a co nejdříve pracovat anebo abyste předtím dosáhl/a vysokoškolského vzdělání?“ Škála se skládala z „určitě začít co nejdříve pracovat“, „spíše začít co nejdříve pracovat“, „ani jedno ani druhé“, „spíše nejdříve dosáhnout vysokoškolského vzdělání“, „určitě nejdříve dosáhnout vysokoškolského vzdělání“. Posledně jmenovaná kategorie je chápána v korelační tabulce č. 8 jako plusový konec škály.

⁵⁴ Otázka 61: „Jak byste popsal/a vztah mezi Vašimi rodiči v době Vašich 14 let?“. Škála zněla „Rodiče se měli rádi, vážili si sebe“, „Rodiče se vzájemně dobře snášeli“, „Rodiče si byli navzájem lhostejní“, „Rodiče měli špatný vztah, nesnášeli se“, přičemž prvně jmenovaná kategorie je v korelační tabulce č. 8 chápána jako plusový konec škály.

⁵⁵ Otázka 62 zněla: „Bylo by možné označit soužití ve Vaší rodině během Vašeho dětství za šťastné?“. Škála zněla „rozhodně ano“, „spíše ano“, „spíše ne“, „rozhodně ne“, přičemž plusový konec škály je rozhodný souhlas.

3.3.9 Korelační analýza mezi sociálním statusem původní rodiny a rodičů respondenta a indikátory kulturního a sociálního kapitálu v této rodině: uvedení vnější proměnné do analýzy

Výše prokázané korelace neznamenaají, že mezi korelovanými proměnnými je příčinný vztah. Může zde být nějaká vnější proměnná, která ovlivňuje obě korelované proměnné stejným směrem. Proto jsem všechny výše zkoumané proměnné koreloval se základními indikátory sociálního statusu rodiny, z níž respondent pocházel. Nezajímá mne sociální status respondenta v dospělosti, čímž myslím jeho vlastní vzdělání, ekonomické postavení, zařazení do vrstvy v současnosti apod., ale pouze sociální status rodiny původu, tedy jen ty indikátory, které mohly ovlivnit současně indikátory sociálního a kulturního kapitálu v rodině původu i hodnotové orientace respondenta v dospělosti. Obecně se ukazuje (viz tab. 9), že míra sociálního a kulturního kapitálu v rodině je dosti silně ovlivňována tím, v jaké vrstvě se rodina nachází, kolik má k dispozici peněz k vedení domácnosti, a také vzděláním obou rodičů.

Samotné výroky 14a až 14e, naše zájmová proměnná, všeobecně korelují s uvedenými indikátory sociálního statusu rodiny původu negativně. To znamená, že všechny objevivší se korelace potvrzují domněnku, že čím vyšší míra ekonomického kapitálu se v rodině vyskytovala, čím do vyšší vrstvy rodina patřila a čím vyššího vzdělání rodiče dosáhli, tím méně respondent, jenž v takovéto rodině vyrůstal, souhlasí v dospělosti s výroky 14a až 14e a tím více je dle mé interpretace svobodomyšlnější a otevřenější ke změnám a rozmanitosti. Zároveň z korelací vyplývá, že čím vyšší sociální status rodina měla, tím vyšší míra sociálního a kulturního kapitálu se v ní v dětství respondenta vyskytovala. Indikátory sociálního a kulturního kapitálu (jedná se například o „dívání se na televizi“ nebo o „volný výchovný styl“), které kladně korelovaly s výroky 14a až 14e, záporně korelují s indikátory sociálního statusu. Proměnné uvedené v obecné hypotéze i jejich vzájemný vztah a směr tedy ovlivňuje sociální status v rodině.

Nyní se podíváme na korelace tabulky 9 trochu podrobněji a porovnáme je s výše uvedenými korelacemi v předešlých kapitolách. Z tabulky vidíme, že rodiče z vyšších vrstev (ot. 78), kteří vedli bohatší domácnost (ot. 48) a měli vyšší vzdělání (ot. 85 A-1 a 85 B-1), měli tendenci ve svém volném čase častěji navštěvovat divadla, koncerty a výstavy a také si častěji číst knihy (to vše lze vidět z kladného Spearmanova korelačního koeficientu). Zároveň z tabulky 3 na straně 37 víme, že dítě, které mělo rodiče, kteří častěji činili ve svém volném čase tyto aktivity, v dospělosti obecně méně souhlasí s výroky 14a až 14e, tedy s výroky

nesvobodomyšlnosti a uzavřenosti. To ovšem není překvapivé, neboť z posledních pěti řádků tabulky číslo 9 se dále dozvídáme, že hodnoty svobodomyšlnosti a otevřenosti ke změnám a rozmarnosti mají tendenci vyznávat spíše respondenti, jejichž rodina měla v jejich dětství vysoký ekonomický kapitál a nacházela se spíše ve vyšších vrstvách z vyšší třídy a také respondenti, jejichž rodiče měli vyšší vzdělání.

Podobný vzorec vidíme také u ostatních korelací v tabulce 9. Jsou tu však i výjimky. Z tabulky 3 na straně 37, kde vidíme, že s výroky nesvobodomyšlnosti a uzavřenosti (14a až 14e) mají tendenci souhlasit spíše děti, jejichž rodiče se ve svém volném čase často dívali na televizi, a z tabulky 9, kde lze vidět, že s výroky nesvobodomyšlnosti a uzavřenosti mají tendenci souhlasit spíše děti, které vyrůstali v rodině z nižší vrstvy, a děti, jejichž rodiče měli nižší vzdělání, bychom mohli předpokládat, že bude existovat negativní korelace mezi četností sledování televize oběma rodiči a jejich sociálním statutem, bohatstvím a vzděláním, tedy že vyšší a vzdělanější vrstvy se budou méně dívat na televizi. V tabulce 9 však můžeme vidět, že tomu tak v některých případech není. Přesněji řečeno tomu tak není ve dvou korelacích. Otcové z bohatších rodin a z rodin z vyšších vrstev mají tendenci se dívat ve svém volném čase na televizi častěji než otcové z chudších rodin nižšího sociálního statusu. Naproti tomu z čím vyšší vrstvy byly matky, tím méně ve svém volném čase sledovaly televizi. Ostatní korelace však podporují obecný trend, že otcové a matky s vyšším vzděláním mají tendenci se méně dívat ve svém volném čase na televizi.

Pokud jde o čtenářské prostředí (indikátory 54f, 54g, 55, 56), zde se opět ukazuje, že v bohatších rodinách s vyšším sociálním statutem a v rodinách, v nichž mají rodiče vyšší vzdělání, existuje tendence lepšího čtenářského prostředí (všechny korelace jsou kladné, viz tabulka 9). V takových rodinách tedy dítě více čte knihy, je mu více čteno v předškolním věku a rodiče s ním více povídají o knihách, které četlo. Tyto rodiny mají rovněž větší domácí knihovny. Sledování televize je opět určitou výjimkou. To, zda dítě často sledovalo během doby docházky na druhý stupeň základní školy televizi, nesouvisí s bohatstvím a sociálním statutem rodiny a rovněž ani se vzděláním rodičů. Pokud bych měl celkově interpretovat sledování televize jako volnočasovou aktivitu, řekl bych, že příliš nesouvisí se sociálním statutem a bohatstvím rodiny. Je zřejmě masově rozšířenou volnočasovou aktivitou. Vztah jsem našel pouze mezi vzděláním rodičů a tím, zda oni sami se dívají na televizi (záporná korelace). Mnoho souvislostí mezi sledováním televize – ať už rodiči, či dítětem – a sociálním statutem a bohatstvím rodiny jsem nenalezl, ale vztah mezi sledováním televize rodiči a hodnotovými orientacemi jejich dítěte v dospělosti je vcelku patrnější (viz tab. 3 na s. 37).

Nyní se zaměřím na činnosti, které s dítětem prováděli rodiče či prarodiče (jedná se o indikátory z otázky 53). V tabulce číslo 5 na straně 43 vidíme, že ať už se jednalo o jakoukoli činnost, kterou mohli rodiče či prarodiče s dětmi dělat, u všech existovala vůči výroky 14a až 14e záporná korelace, tedy že čím častěji byly tyto aktivity s dětmi prováděny, tím méně děti v dospělosti souhlasí s výroky nesvobodomyšlnosti a uzavřenosti ke změnám a rozmanitosti, jmenovitě s rovnostářským, etastickým, neliberálním, konformistickým a v jednom případě i s xenofobním výrokem. Z tabulky 9 je zároveň vidět, že činnosti uvedené v otázce 53 měly tendenci častěji provádět s dítětem především rodiny bohatší (ot. 48) s vyšším sociálním statusem (ot. 78) a rodiny, jež utvářeli rodiče s vyšším vzděláním. Respondenti z tohoto typu rodiny měli zároveň tendenci méně souhlasit s výroky 14a a 14e, což si vysvětlují tak, že jsou tito respondenti ve svých názorech svobodomyšlnější. Tento poznatek vysvětluje pak také vztahy uvedené v tabulce číslo 5.

Kroužky a oddíly (ot. 57) také souvisí se sociodemografickými rysy rodiny původu respondenta. Například čím bohatší (ot. 48) rodina byla, čím do vyšší třídy patřila a čím vyšší vzdělání měli rodiče, tím déle dítě z této rodiny docházelo do jazykových, počítačových a technických kroužků (indikátory kompetenčního a kognitivního kapitálu). Délka docházky do uměleckého kroužku měla ve vztahu k výše zmíněným sociodemografickým charakteristikám stejný směr. U tohoto typu kroužku jsem ale korelaci s bohatstvím rodiny (ot. 48) nenalezl. Mimoškolní činnosti, které mají u dítěte rozvíjet tělesnou zdatnost a morální postoje (sportovní oddíly, skaut, pionýr), opět, jako tomu bylo v případě korelační analýzy s hodnotovými orientacemi, příliš se sociodemografickými charakteristikami rodiny nesoúvisí. Délka docházky do skautských oddílů a do pionýru s nimi nesoúvisí vůbec a délka docházky do sportovních oddílů souvisí pouze se vzděláním otce: čím vyšší měl otec vzdělání, tím déle jeho dítě docházelo do sportovního oddílu. I zde dává srovnání tabulky 9 s tabulkou 6 smysl. Děti z bohatších rodin s vyšším sociálním statusem a se vzdělanými rodiči mají tendenci méně souhlasit s výroky 14a až 14e (jsou tedy svobodomyšlnější, viz posledních pět řádku tab. 9) a zároveň obecně déle docházejí do jazykových, počítačových, technických a uměleckých kroužků. Zároveň existuje mezi délkou docházky do těchto kroužků a souhlasem s výroky 14a až 14e negativní korelace.

Výchovné styly jsou rovněž sociodemograficky strukturovány. Autoritativní styl (souhlasná odpověď na indikátory 58a, 58c, 58d, 58g, 58h) má tendenci být spíše příznačným pro bohatší rodiny s vyšším sociálním statusem a je uplatňován rodiči spíše s vyšším

vzděláním (v tabulce lze vidět pozitivní korelace).⁵⁶ V takových rodinách si rodiče s dětmi více povídají, snaží se dítěti porozumět, hrají si s ním, dbají na jeho školní prospěch a snaží se vysvětlovat smysl svých rozhodnutí. Je to právě ona svoboda a zároveň zodpovědnost a zájem, jež tvoří demokratičnost výchovy rodičů, kteří uplatňují autoritativní výchovný styl. Jedná se však pouze o statistickou tendenci, která má svoje hranice, nikoli o naprosto nezměnitelný, najisto předvídatelný rys bohatších, vzdělanějších a lépe postavených rodin. Jak víme z tabulky 7 na straně 49, respondent vychovávaný autoritativním stylem má tendenci s výroky 14b až 14e spíše souhlasit a lze jej proto označit za svobodomyšlnějšího a otevřenějšího ke změnám a rozmanitosti.⁵⁷ Lze také říci, že čím chudší byla rodina (ot. 48), z níž respondent pocházel, čím nižší měla tato rodina sociální status (ot. 78) a čím nižší vzdělání měli rodiče respondenta, tím více bylo rodičům tohoto respondenta jedno, co jejich dítě dělá (volný výchovný styl) a tím více používali při jeho výchově fyzické tresty (autoritářský výchovný styl). Z toho ovšem nevyplývá, že by tyto dva výchovné prvky, fyzické tresty a lhostejnost rodičů, byly přítomné v jednom typu rodiny. Z korelací také vychází, že čím vzdělanějšího otce měl respondent, tím více rodiče diskutovali o svých rozhodnutích.

Podpora vzdělání dítěte ze strany rodičů má rovněž svoje sociální pozadí.⁵⁸ Bohatší, vzdělanější rodiny s vyšším sociálním statusem mají tendenci podporovat svoje dítě ve vzdělání více než rodiny z opačného sociálního spektra, přesněji řečeno si rodiče z těchto rodin více přáli, aby jejich dítě (respondent) před tím než začne pracovat, nejdříve dosáhlo vysokoškolského vzdělání. V tabulce 8 vidíme, že respondenti, k jejichž vzdělání rodiče přistupovali tímto způsobem, mají tendenci méně souhlasit s rovnostářským, etatistickým, neliberálním, konformistickým a xenofobním výrokem, jsou tedy svobodomyšlnější. Svobodomyšlnost zároveň, jak víme z konce tabulky 9, je spojena spíše s vyššími vrstvami. To, zda byl vztah mezi rodiči respondenta dobrý či špatný, nebo zda bylo soužití v rodině respondenta během jeho dětství šťastné, souvisí především se sociálním postavením rodiny a jejím bohatstvím. Čím bohatší byla rodina, v níž respondent vyrůstal, a čím vyšší status tato rodina měla, tím lepší vztahy měli jeho rodiče mezi sebou a tím šťastnější bylo soužití v době jeho dětství (soudě podle odpovědí respondenta). V tabulce 8 však vidíme, že vztahy rodičů a

---

⁵⁶ Nesouhlasná odpověď s výroky 58a, 58c, 58d, 58g, 58h ukazuje na autoritářský výchovný styl, proto lze zároveň říci, že ten se s určitou mírou vyskytuje spíše v chudších rodinách s nižším statusem a v rodinách, v nichž mají rodiče nižší vzdělání.

⁵⁷ Xenofobní výrok 14a zde však s autoritativním stylem nesouvisí. Viz tabulka č. 7 na s. 49.

⁵⁸ Viz ot. 32 v tab. č. 9.

šťastnost soužití během dětství respondenta až na dvě výjimky příliš nesouvisí s jeho budoucími hodnotovými orientacemi.

I když jsem v této kapitole již několikrát vztah mezi hodnotovými orientacemi a sociodemografickými charakteristikami rodiny původu zmiňoval, rozeberu jej zde opět. Na posledních pěti řádcích tabulky 9 vidíme pouze negativní korelace, což znamená, že svobodomyšlné názory mají tendenci zastávat respondenti, kteří pocházejí spíše z poměrně bohatších rodin s vyšším sociálním statutem, a respondenti, jejichž rodiče dosáhli vyššího vzdělání. Znovu upozorňuji, že popisují pouze směr neboli tendenci, nikoli typické vlastnosti jednotlivých vrstev.

Tabulka 9: Korelační analýza mezi indikátory kulturního a sociálního kapitálu v rodině a hodnotovými orientacemi respondenta na jedné straně a indikátory sociálního statusu rodiny původu na straně druhé

	48. Ekonomický kapitál rodiny – finance ⁵⁹	78. Zařazení rodiny původu do vrstvy (min.) ⁶⁰	85A-1. vzdělání otce	85B-1. vzdělání matky
52a) otec – návštěva divadel, koncertů, výstav	0,284**	0,339**	0,134**	0,240**
52a) matka – návštěva divadel, koncertů, výstav	0,221**	0,284**	0,245**	0,337**
52d) otec – čtení knih	0,231**	0,292**	0,134**	0,188**
52d) matka – čtení knih	0,177**	0,212**	0,142**	0,260**
52e) otec – sledování TV	0,112**	0,075*	-0,180**	
52e) matka – sledování TV		-0,081**	-0,117**	-0,112**
54g. Rodiče si se mnou povídali o knihách...	0,163**	0,299**	0,180**	0,246**
54f. Četl/a jsem knihy.	0,155**	0,214**	0,142**	0,200**
54a. Díval/a jsem se na televizi.				
55. Četli rodiče dítěti v předškolním věku?	0,149**	0,256**	0,158**	0,178**
56. Velikost knihovny v dětství	0,243**	0,181**	0,234**	0,228**
53d. Návštěvy kulturních akcí	0,235**	0,310**	0,257**	0,282**
53c. Chození do kina	0,159**	0,254**	0,176**	0,199**

⁵⁹ Otázka 48 zněla: „Jak Vaši rodiče vycházeli v této době se svými příjmy?“. Ordinální škála měla pět kategorií: „S penězi stěží vycházeli, před výplatou již mnoho nezbyvalo, ani na jídlo, ani na provoz domácnosti“, „Při běžných výdajích vycházeli docela dobře, ale již nákup oblečení nám působil obtíže“, „Vycházeli jsme dobře, rodiče leccos uspořili, pouze při nákupu zboží dlouhodobé spotřeby (např. lednička) si museli půjčit či déle spořit“, „Nákup zboží dlouhodobé spotřeby nečinil velké problémy, nové auto či nákladnější dovolenou jsme si však nemohli dovolit“, „Ani velmi nákladné nákupy v podstatě nepřevyšovaly možnosti naší rodiny“. Posledně zmíněná kategorie je chápána v tabulce 9 jako plusový konec škály.

⁶⁰ Otázka 78 zněla: „Do jaké společenské vrstvy byste zařadil/a Vaši rodinu, když Vám bylo 14 let.“ Možnosti ve škále byly „vyšší vrstva“, „vyšší střední vrstva“, „střední vrstva“, „nižší střední vrstva“, „nižší vrstva“. Prvně zmiňovaná kategorie je chápána v tabulce 9 jako plusový konec škály.

53f. Výlety do přírody, za památkami	0,227**	0,243**	0,173**	0,248**
53g. Návštěvy zool. a botanických zahrad	0,200**	0,250**	0,166**	0,223**
53h. Aktivní sportování	0,125**	0,237**	0,201**	0,244**
53e. Návštěvy koncertů popu a folku	0,091**	0,207**	0,119**	0,188**
53m. Hraní společenských her	0,141**	0,175**	0,101**	0,153**
53a. Umělecké aktivity	0,079*	0,228**	0,202**	0,240**
57a. Sportovní			0,156**	
57b. Umělecké		0,163**	0,122**	0,189**
57c. Jazykové	0,184**	0,207**	0,187**	0,207**
57d. Počítačové a technické	0,126**	0,109**	0,137**	0,157**
57e. Skaut, pionýr apod.				
58d. Rodiče si se mnou hodně povídali	0,210**	0,280**	0,128**	0,176**
58h. Rodiče se mi snažili porozumět	0,169**	0,223**	0,071*	0,152**
58c. Když po mně rodiče něco chtěli, vysvětlili mi proč	0,177**	0,287**	0,099**	0,183**
58g. Rodiče si našli čas na hru a vymyšlení nových zajímavých věcí	0,153**	0,248**	0,107**	0,164**
58a. Rodiče dbali na to, abych měl/a dobrý prospěch ve škole.	0,243**	0,343**	0,191**	0,276**
58b. O rozhodnutích rodičů se nediskutovalo, muselo se poslouchat			-0,089**	
58i. Rodiče používali při mé výchově fyzické tresty.	-0,157**	-0,159**	-0,115**	-0,133*
58f. Rodičům bylo jedno, co dělám	-0,247**	-0,173**	-0,165**	-0,179**
32. Práli si rodiče, aby dítě dál studovalo nebo aby šlo pracovat? (ve věku 14 – 20 let)	0,242**	0,284**	0,269**	0,291**
61. Vztah rodičů, když bylo dítěti 14 let	0,183**	0,326**		
62. Bylo by možné označit soužití ve Vaší rodině během Vašeho dětství za šťastné?	0,205**	0,292**	0,062*	
14e) Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit	-0,139**	-0,210**	-0,139**	-0,159**
14b) Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané	-0,088**	-0,116**		-0,159**
14c) Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda	-0,124**	-0,089**	-0,113**	-0,123**
14d) Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat	-0,085**	-0,097**	-0,133**	-0,097**
14a) Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost		-0,084**		

4 Zhodnocení hypotézy a závěr

Hlavní výzkumnou otázkou této práce bylo, zda míra sociálního a kulturního kapitálu v rodině původu respondenta souvisí s jeho hodnotovými orientacemi v dospělosti, a pokud ano, jak? Obecná hypotéza pak upřesňovala, jaký tento vztah je. Obecnou hypotézu této práce měly potvrdovat či vyvracet hypotézy pracovní. U pracovních hypotéz nastaly pouze dvě možnosti. Buď pracovní hypotéza obecnou hypotézu nevyvrátila ale ani nepotvrdila, zůstala tedy vůči obecné hypotéze neutrální, nebo ji potvrdila. Nenastal ani jeden případ, kdy by pracovní hypotéza obecnou hypotézu vyvrátila. Třicet z třiceti dvou pracovních hypotéz (93,75 %) obecnou hypotézu potvrdilo alespoň jednou korelací (podmínkou potvrzení pracovní hypotézy také bylo, že se nesmí objevit ani jedna korelace, která by pracovní hypotézu vyvracela). Počet korelací a potvrzení obecné hypotézy jasně ukazuje, že vztah mezi kapitály v rodině původu a hodnotovými orientacemi v dospělosti existuje. Dvě pracovní hypotézy nebyly potvrzeny ani vyvráceny. Diskutabilním jistě zůstává obsahové pojmenování jednotlivých směrů, kterými se hodnotové orientace mohou ubírat (např. svobodomyšlnost versus nesvobodomyšlnost apod.), směr hodnot bez ohledu na jeho název však obecná hypotéza předpokládá správně.

Tato práce přinejmenším ukazuje, že rodinné prostředí v dětství má určitou souvislost s hodnotami člověka v dospělosti a že se jednotlivé společenské vrstvy v míře sociálního a kulturního kapitálu, jakož i v hodnotových orientacích liší. Soudě podle korelací, s výroky 14a až 14e, které jsou indikátory hodnotových orientací, měli tendenci souhlasit spíše lidé, kteří pocházejí ve srovnání s jinými lidmi z nižších tříd a lidé, v jejichž rodině původu byl ve srovnání s jinými lidmi sociální a kulturní kapitál na nižší úrovni. Jde samozřejmě pouze o jistou tendenci, kterou lze vyčíst z korelací, nikoli o závazné pravidlo, které by bylo lze s naprostou spolehlivostí uplatňovat na jednice (Spearmanův korelační koeficient zřídka kdy přesáhl hladinu $-/+ 0,200$). V podobě věty vyjadřující úměru lze říci, že čím vyšší měla rodina původu respondenta sociální status, tím ve větší míře se v ní vyskytoval sociální a kulturní kapitál (kvalitnější kulturní zdroje a emocionálně-komunikační zázemí) a tím více je respondent pocházející z této rodiny dle mého výkladu svobodomyšlnější a otevřenější ke změnám a rozmanitosti (což znamená, že tím méně souhlasil s výroky 14a až 14e). Tato skutečnost se pak odráží v tom, jaký vůči sobě zaujímají vztah sociální a kulturní kapitál na jedné straně a výroky 14a až 14e na druhé straně, a tedy v tom, jak vychází obecná hypotéza.

Hodnotové orientace, jakož i kulturní a sociální kapitál jsou do určité míry rozlišovacími rysy jednotlivých vrstev a uvnitř těchto vrstev se pravděpodobně přenáší mezi generacemi.⁶¹

Zbývající část závěru věnuji uvedení výsledku analýzy do souvislosti s teorií. V kapitole o kulturním kapitálu v teoretické části mé bakalářské práce (2.2.2.2) jsem citoval současné vymezení kulturního kapitálu. Lze jej vymezit jako „institucionalizované, to jest široce sdílené kulturní signály vysokého statusu (postoje, preference, formální znalosti, chování, statky a oprávnění) užívané pro sociální a kulturní vyčlenění“ (Lamont, Lareau 1988: 156). Z tabulky 9 je vidět,⁶² že podoba hodnotových orientací se na sociální status váže. Obecně čím vyšší sociální status měla rodina, v níž respondent vyrůstal, tím méně souhlasí s rovnostářským, etatistickým, neliberálním, konformistickým a částečně i xenofobním výrokem. Určité hodnotové orientace lze proto považovat za rozlišující rys společenských vrstev. Spojení „široce sdílené kulturní signály vysokého statusu“ ale znamená, že si sociální aktéři uvědomují, že určité kulturní signály jsou známkou vysokého statusu a že je toto povědomí široce sdílené. Tím se ovšem výzkum *Distinkce a hodnoty* příliš nezabýval. Ze sociálně objektivního hlediska se tedy jednotlivé hodnoty vážou na různé společenské vrstvy, ale to, zda si to sociální aktéři uvědomují a že určité hodnoty vědomě přisuzují určitým společenským vrstvám, z výzkumu zjistit nelze.

Pomineme-li, že kulturní kapitál byl v tomto výzkumu chápán operacionalizován poněkud jinak, než jak ho chápal a operacionalizoval Pierre Bourdieu, základní Bourdieuovy předpoklady, že je kulturní získáván především díky rodině a že je v jednotlivých společenských vrstvách distribuován nerovnoměrně, se v tomto výzkumu potvrzuje. Ve vyšších vrstvách se nachází více vysokokulturního kapitálu (návštěvnost divadel, koncertů a výstav rodiči), více kognitivního a kompetenčního kulturního kapitálu (čtenářské prostředí na vyšší úrovni, delší docházení do jazykového, počítačového a technického kroužku). Pokud jde o negativní kulturní kapitál (sledování televize), ten se jeví ve vztahu k sociálním vrstvám nejednoznačně.⁶³

Podle Colemana představuje sociální kapitál prostředky podpory dítěte ze strany rodičů, které dětem napomáhají dosáhnout lepšího vzdělání. „V úspěšnosti na cestě za vzděláním,

---

⁶¹ Opět ovšem musíme brát v úvahu relativně nízký korelační koeficient většiny párových korelací, takže nelze hovořit o nezvratném „fyzikálním“ zákonu, ale pouze jako o existující pravděpodobnosti. Pokud potkáme jedince z nižší třídy, nelze s jistotou říci, že je nositelem hodnotových orientací, u nichž se v tomto výzkumu prokázalo, že se vážou k vrstvě, do níž patřila jeho rodina v jeho dětství, lze pouze tvrdit, že u něj existuje vyšší statistická pravděpodobnost, že bude tyto hodnotové orientace vlastnit.

⁶² Viz posledních pět řádků této tabulky. Jedná se o korelace mezi indikátory sociálního statusu rodiny a indikátory hodnotových orientací 14a až 14e.

⁶³ Viz tabulka 9, indikátory 52e, 54a.

proto hrají nezastupitelnou roli motivování, povzbuzování dítěte, formování jeho aspirací a podpora v širokém slova smyslu...“, jinými slovy „interakce a emocionálně komunikační opora“ (Šafr 2010a: 10). Indikátory tohoto sociálního kapitálu jsou především výroky „58a. Rodiče dbali na to, abych měl/a dobrý prospěch ve škole“, „58d. Rodiče si se mnou hodně povídali a otázka“, „58h. Rodiče se mi snažili porozumět“ a otázka 32, jež zní „Bez ohledu na Vaše dokončené vzdělání. V době, kdy jste dospíval/a (přibližně ve věku 14 – 20 let), přáli si Vaši rodiče, abyste začal/a co nejdříve pracovat anebo abyste předtím dosáhl/a vysokoškolského vzdělání?“ Za indikátory Colemanova sociálního kapitálu lze považovat také indikátory čtenářského prostředí, což dokazuje, že pojmy kulturního a sociálního kapitálu se navzájem doplňují a nelze je oddělit, neboť se proplétají. Shrnu-li vztah všech nyní vyjmenovaných indikátorů se sociálním statutem rodiny původu, v bohatších domácnostech s vyšším sociálním statutem, které jsou vedeny rodiči s vyšším vzděláním, se vyskytuje sociální kapitál ve větší míře než v chudších domácnostech s nižším sociálním statutem. Rodiče z prvně jmenovaného typu domácnosti se více starali o prospěch svého dítěte ve škole, více se snažili dítěti porozumět a více si s ním povídali. Rovněž chtěli, aby vystudovalo nejdříve vysokou školu, než začne pracovat. Obecná hypotéza této práce se nicméně zabývala vztahem mezi sociálním kapitálem v rodině původu respondenta a jeho hodnotovými orientacemi v dospělosti. Korelace ukázaly, že se vzrůstajícím sociálním kapitálem v rodině, klesal u respondentů souhlas s výroky, jež představují hodnotové orientace, pro něž je příznačný spíše neliberální pohled na svět a uzavřenost ke změnám a rozmanitosti.

Hlavní výzkumná otázka výzkumu *Distinkce a hodnoty* spočívala spíše v tom zjistit, zda byly rodiny z odlišných sociálních tříd obdařeny nestejným množstvím kulturního a sociálního kapitálu a zda možná nerovná distribuce těchto kapitálů ovlivnila sociální status dětí v dospělosti. Ukázalo se, že tyto kapitály sociální status člověka v dospělosti ovlivňují, přičemž jsou, pokud jde o společenské vrstvy, distribuovány nerovnoměrně (Šafr, J. 2010b). Výsledky mé práce tedy nejsou s těmito výsledky v rozporu. V teoretické části jsem podrobně rozebral jednotlivé pojmy, pojem hodnot a hodnotových orientací, posléze pojem kulturního a sociálního kapitálu. Cesta od teoretického pojetí k empirickému uplatnění a operacionalizaci těchto pojmů je zde podle mne celkem patrná. Výzkum *Distinkce a hodnoty* byl jedinečný v tom, že tyto dva teoreticky oddělené světy, hodnoty na jedné straně a sociální a kulturní kapitál na straně druhé, spojil na empirické úrovni. Teoretické spojení těchto dvou světů, tedy předpokládaný vztah mezi hodnotami a sociálním a kulturním kapitálem, jsem nikde v teorii nenalezl, proto obecná hypotéza z žádné teorie, kde by se předpokládala určitá podoba vztahu mezi hodnotami a sociálním a kulturním kapitálem, nevycházela. Doufejme, že nálezy

výzkumu *Distinkce a hodnoty*, později poslouží k vytvoření teorie, která by se tímto vztahem zabývala.

Použitá literatura

- Baumrindová, D. (1966) "Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior." *Child Development* Vol. 37 (4): 887–907.
- Bengtson, V. L., T. J. Biblarz, R. E. L. Roberts (2002) *How families still matter: A longitudinal study of youth in two generations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu (1973) Cultural Reproduction and Social Reproduction. In: Brown, R. (ed.) *Knowledge, Education and Cultural Change*. London: Tavistock.
- Bourdieu, P. (1986) The Forms of Capital. In: Richardson, G. E. (ed.) *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*. New Haven, CT: Greenwood Press.
- Bryson, B. (1996) 'Anything but heavy metal': symbolic exclusion and musical dislikes. In: *American Sociological Review* 61: 844–899.
- Coleman, J. S. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. In: *American Journal of Sociology*, vol. 94. Chicago: The University of Chicago Press.
- De Graaf, N. D., De Graaf, P. M., Kraaykamp, G. (2000) Parental Cultural Capital and Educational Attainment in the Netherlands: A Refinement of the Cultural Capital Perspective. In: *Sociology of Education* 73 (2): 92–111.
- DiMaggio, P. (1982) Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U. S. High School Students. In: *American Sociological Review* 47 (2): 189–201.
- DiMaggio, P. 1991. "Social Structure, Institutions, and Cultural Goods: The Case of the United States". Pp. 133–155 in P. Bourdieu, J. S. Coleman (eds.) *Social Theory for a Changing Society*. Boulder, CO.: Westview Press.
- Darity Jr., W. A. (ed. in chief) (2008) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd edition. USA: Gale Group.

- Deth, J. W. van, Scarbrough, E. (1995) *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.⁶⁴
- Hofstede, G. (2001) *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations, second edition*. London: Sage Publications.
- Inglehart, R. (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Katřnák, T. (2004) *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kluckhohn, C (1951) „Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification.“ In: T. Parsons & E. Shils (Eds.), *Toward a general theory of action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lamont, M., Lareau, A. (1988) Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments. In: *Sociological Theory* 6 (2): 153–168.
- Lamont, M. (1992) *Money, Morals, and Manners: The Culture of the French and American Upper-Middle Class*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lautmann, R. (1971) *Wert und Norm: Begriffsanalyse für die Soziologie*. Opladen, Německo: Westdeutscher Verlag.
- Machonin, P. a Tuček, M. a kol. (1996) *Česká společnost v transformaci*. Praha: Slon.
- Maříková, H., Petrušek, M. a Vodáková, A. a kol. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- Petráčková, V. a Kraus, J. a kol. (1995) *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia.
- Prudký, L. a kol. (2009a) *Inventura hodnot*. Praha: Academia.
- (2009b) *Studie o hodnotách*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Putnam, R. D. (1993) *Making Democracy Work: civic tradition in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rokeach, M. (1973) *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Řeháková, B. (2006) Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H.
- Scholl-Schaaf, M. (1975). *Werthaltung und Wertsystem: Ein Plädoyer für die Verwendung des Wertconcepts in der Sozialpsychologie*. Bonn: Bouvier.
- Schwartz. *Sociologický časopis*, Vol. 42, č. 1.

---

⁶⁴ Části této knihy přeložené do češtiny lze nalézt na tzv. Moodlu Fakulty humanitních studií v databázi bakalářských překladů studentů (<http://moodle.fhs.cuni.cz/>). Překladem této knihy se zabývali dva studenti, a to Martina Štýbrová a Jan Siebert.

- Sedláčková, M., Šafr, J. (2005) Měření sociálního kapitálu. Koncepty, výzkumné projekty a zdroje dat. In: *SDAInfo*, VII. roč., č. 1.
- Slejška, D. (1990) *Vývojové procesy lidských hodnot*. Praha: Sociologický ústav ČSAV.
- Smelser, N. J. and Baltes, P. B. (eds. in chief) (2001) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. The Boulevard, Langford Lane, Kidlington, Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Sniderman, P. M., Brody, R. A., Tetlock, P. E. (1991) *Reasoning and Choice: Explorations in Political Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sokol, J. (2010) *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad.
- Šafr, J. (2007a) Funkce kulturního kapitálu. In: *Socioweb: sociologický webzin*, č. 9. <http://www.socioweb.cz/> (staženo 6. 4. 2011).
- Šafr, J. (2008a) *Životní styl a sociální třídy. Vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Šafr, J. a kol. (2008b) *Distinkce a hodnoty 2008 – Výzkum sociální diferenciaci a hodnotových struktur: Design výzkumu a model vztahů* (nepublikováno).
- Šafr, J. (2010a) Zájmové kroužky a oddíly jako zdroj sociálního kapitálu. In: *Socioweb: sociologický webzin*, č. 4. <http://www.socioweb.cz/> (staženo 6. 4. 2011).
- Šafr, J. (2010b) Status Attainment in the Czech Republic after 1990: *Role of Cultural and Socioeconomic Resources and Upbringing in the Family of Origin*. Pracovní texty/Working Papers odd. Studia sociální struktury 20(2010). SOÚ AV ČR, v.v.i. (nepublikováno, staženo 15. 1. 2011 z <http://www.archiv.soc.cas.cz/articles/en/5/4925/Safr-J.-2009.-Status-Attainment-in-the-Czech-Republic-after-1990-Role-of-Cultural-and-Socioeconomic-Resources-and-Upbringing-in-the-Family-of-Origin.-Pracovni-texty-Working-Papers-oddeleni-Studia-socialni-struktury-No.-17-2009.-Sociologicky-ustav-AV-CR-v.v.i.html>).
- Šafr, J. (2010c) Vliv kulturního a sociálního kapitálu rodiny původu na socioekonomický status dnešních třicátníků. In: *Socioweb: sociologický webzin*, č. 6. <http://www.socioweb.cz/> (staženo 6. 4. 2011).
- Veselý, A. (2007) Sociální kapitál v teorii J. Colemana. In: *Socioweb: sociologický webzin*, č. 6. <http://www.socioweb.cz/> (staženo 6. 4. 2011).